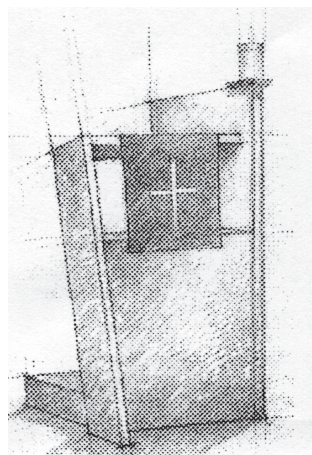

Hét Hárs

A csillaghegy-békásmegyeri evangélikus gyülekezet lapja
VII. évfolyam 2. szám 2008. Szentháromság

Véges dilemmák

Mindezt megfigyeltem, mert tisztán akartam látni mindezt, hogy az igazak és a bölcsek minden munkájukkal együtt Isten kezében vannak. Az ember azt sem tudja, hogy szeretet, vagy gyűlölet vár-e rá: minden előtte van. Minden érhet mindenkít. Ugyanaz történhetik az igazzal és a bűnössel,

a jóval, a tisztával és a tisztátalannal; azzal, aki áldozik és azzal, aki nem áldozik; úgy járhat a jó, mint a vétkes, az esküdöző éppúgy, mint aki fél az eskütől. Rossz dolog ez, hogy mindannak során, ami a nap alatt történik, ugyanaz érhet utol mindenkit. Ráadásul az emberek szíve tele van gonosszággal, és esztelenség van bennük, amíg csak élnek. Végül pedig a halottak közé kerülnek. Csak annak van reménysége, aki az élők közé tartozik. Többet ér egy élő kutya, mint egy döglött oroszlán. Az élők annyit tudnak, hogy meg fognak halni; de a holtak semmiről sem tudnak, semmiből sincs hasznuk többé, még az emléküket is elfelejtik. Szeretetük is, gyűlöletük is, igyekezetük is tovatűnik, és nincs részük soha többé semmiben sem, ami a nap alatt történik.

Azért edd csak örömmel kenyeredet, és idd jókedvvel borodat, mert mindig az volt Isten jóakarata, hogy ezt tedd! Ruhád legyen mindig fehér, és fejedről ne hiányozzék az olaj! Élvezd az életet feleségeddel együtt, akit szeretsz, mulandó életed minden napján, amelyet Isten adott neked a nap alatt; mulandó életed minden napján, mert ez jutott neked az életben, és munkád révén, amit fáradsággal végzel a nap alatt. Tedd meg mindazt, ami a kezed ügyébe esik, és amihez erőd van, mert nem lesz cselekvés, gondolkodás, ismeret és bölcsesség a holtak hazájában, ahová menned kell! Azt is láttam a nap

alatt, hogy nem a gyorsak győznek a futásban, nem a hősök a harcban, nem a bölcseknek jut a kenyér, nem az értelmeseeknek a gazdagság és nem a tudósnak a jóindulat, mert mindezek az időtől és a körülményektől függenek. Nem tudja az ember azt sem, hogy mennyi ideje van még. Ahogyan a halak veszedelmes hálóba kerülhetnek, ahogyan a madarak törbe eshetnek, ugyanúgy jutnak kelepccébe az emberek is, ha hirtelen rájuk szakad a veszedelem ideje. (Préd 9,1–12)

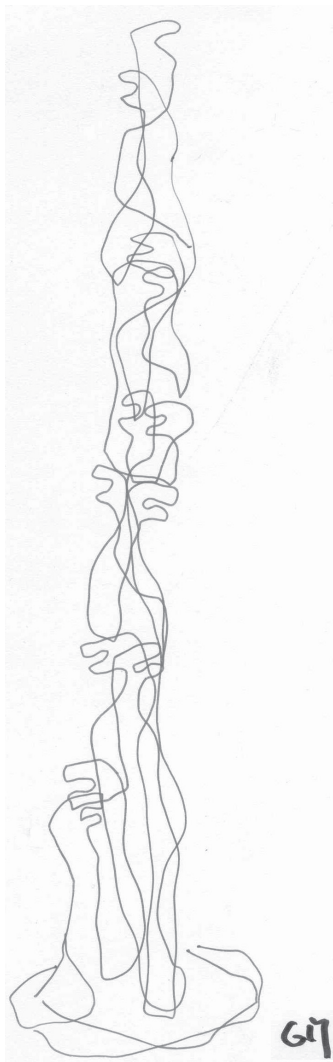
Az Úristen megteremtette az embert. Nem az asszony szülte a férfit. Sőt, a második teremtéstörténet szerint éppen fordítva: az Isten a férfi kivett bordája köré formálta az asszony szépséges idomait. Nyelvileg meg csak egy nőnemű képző: is – 'férfi', issá – 'asszonyember'. A teremtő szándék a végzetünk: halálunkig nem leszünk többé egyek. A két test a térben mindig szeparált marad. Hogyan egyesülhetne a lelkük? S bizony létük is többnyire az egymás mellett élők párhuzamos eseménytörténete, mímelte vágyak, a másik mohó keresése, bővítetten újratermelt hétköznapi boldogtalanság.

Elejétől fogva be- és lehatárolt az életünk. Két időbeli határkő. Az egyiket eleve tudjuk, s évente legalább egyszer megemlékezünk róla. A másikat majd fölübénk írják – „ha eltemet, ki eltemet”. Időbe rekesztettségünk egyetlen vigasztaló momentuma, hogy véges. S egyre fogy. Időben nem öregszünk, hanem elfogyunk. Lepereg a homok, kinek-kinek amennyi rendeltetett. Amitől igazi súlya támad időbeliségünknek, az több, mint a pusztá tény, s még ennek tudásánál is több. Az emlékező ember visszavételezi az időt. Nem a fizikai időt – az elmúlt. Hanem a történelmit: ami a létből maradt, a megéltet. A visszavett idő az ember e világi halhatatlansága. Emlékezünk. Akire és amire emlékezünk, van, mert mi magunk vagyunk. S mi éppen azért vagyunk, mert van kire, van mire emlékeznünk. Miénk az idő, ha..., és ha nem? Ha csak az van, ami történik? Biológiaiilag voltunk, gazdaságilag, politi-

kailag nyilván akkor is vagyunk, de ez nem más, mint önmagunk elvesztése életfogytig prolongálva. Hiábavalóságunk szemérmetlen szemrevételezése nap mint nap. Emlékezni lehet nosztalgikusan is, de ez luxus. Mintha halottnak bizonygatnánk, mennyire szeretjük. Aki megtanulja, hogyan szelje át a benne lévő idő óceánját, az jutalmul jövője vízióját kapja. Nem receptet, nem forгатókönyvet, nem használati utasítást – csupán látomást: önmagát az elővételezett időben. Ami már most az övé, akkor is, ha kívül meg sem éri. Ez az ő ideje. Nem az óráé, és nem a naptaré, és nem a történelemkönyvé. Csak az övé. Csak az ember képes a befejezett jövőben emlékezni, szükségszerűséggé téve a még meg sem történteket. Időbeliségünk nem csak személyes haszontalanságunkat teszi nyilvánvalóvá – „sekély e kéj” biblikusan élni vágyó embernek –, e nélkül soha nem tudnánk, mit jelent megváltottnak lenni. Mihaszna moralistáink csak bibelődjenek, hogyan borogassák az élni gyávák lelkét. Aki tudja, hogy teremtett, hálás az időért, ami van, ami az övé, ami ő.

Létünk másik korlátja még nyilvánvalóbb. Hiába szeretjük, ápoljuk, eddzük a testet, az sem a miénk. Ez az, ami minket elválaszt egymástól. A térben, a létben, a világban szabadon mozgó tes-

tek, hol itt, hol ott összesetalálkoznak. Néha büszkén, máskor önhitte, hiúan, gőgösen, olykor hatalmaskodva és erőszakosan, máskor csábítva és csábulva, de a végén kivétel nélkül elesetten, szenvedőn, kiszolgáltatottan. Az idő nem fáj, a test nagyon. Nincs olyan rajongó lélek a földön, akit az éhség, a szomjúság, a másik test féltése, bírása és elvesztése kétségbe ne ejtene. Határkó a testünk is, porból vétetett, porrá leendő. Hitvány egy hajlék, bár a Szentlélek temploma. Ennyik vagyunk méretre, súlyra, esztétikumra. Meg idegrendszerre, hisz az is csak test. Rossz géneket, hajlamokat, sorot örököltünk, vagy magunk is felelősek vagyunk, hogy testünk időnek előtte belefárad

örülni saját képességeinek és teljesítményének? Ki tudja. De hihetetlen, hogy mennyi ember futkos kuruzsló, boszorkány, mágus és guru, asztrológus és pszichológus után. Kik lényüket testük szolgáására vetették, tán soha nem veszik észre, hogy semmi sincs a sok hókuszpókusz mögött: vak vezet világtalant.

Pedig testünk nemcsak elválaszt a másik testétől, nemcsak határ és korlát, hanem annak a másik testnek a megváltása is. Jézus szemével, szavával, kezével, egy szóval: a szívével újra és újra megérinti, megsimogatja szenvedő felebarátja testét. Nem felülről, hanem szemtől szembe: a vérfolyásos asszonyt is, a házasságtörőt is, a prostituáltat is, Zákéust is, a gyerekeket és a vén Nikodémust is, a pogányt is. Test nélkül nincs megváltás, minek és mi végre lenne nélküle? Testünk nem kárhozatra született. Sem arra, hogy mi, sem arra, hogy más tegye tönkre, alázza meg és zsákmányolja ki. Jót cselekvésünk oka, célja és tárgya, s persze bizonyossága annak, hogy mily képtelen vagyunk erre. Aki mer testben lenni, az elismeri léte áthidalhatatlan, általa megváltoztathatatlan korlátait. És várja napról napra azt a másikat, hogy váltsa meg testét e béklyóktól. S az, akinek szeme és szíve megesik a másik ínségén, lett legyen az testi, szociális, szellemi vagy érzelmi szűkösség, esendősége „jutalmául” magára veszi az időt. A végtelen irgalom a véges valót: Krisztus Kronoszt, a teremtett a teremtést.

Donáth László

WEÖRES SÁNDOR

Ének a határtalanról

Amikor még senkise voltam,
fény, tiszta fény,
a kígyózó patakokban
gyakran aludtam én.

Hogy majdnem valaki lettem,
kő, durva kő,
hegylejtőn jég-erezetten
hömpölygetett nagy erő.

És végül élni derültem,
láng, póre láng,
a szerte határtalan úrben
mutatom valódi hazánk.

„...magunk sem tudjuk, mivel szolgálunk az Úrnak...”

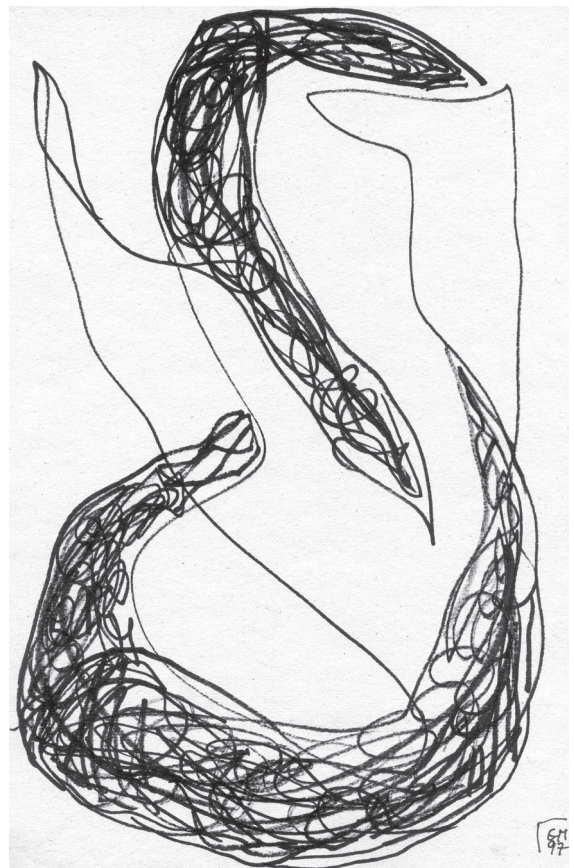
– Isten korlátoz? –

Történelme során a zsidóság mindvégig őrizte magában az Ábrahámnak, Izsáknak, Jákobnak adott ígéretet: beviszlek arra a földre, amelyet mutatok neked, és nagy néppé teszek. Ez az ígéret elevenen élt a népben az egyiptomi szolgaság idején is, Izraelnek Egyiptomhoz való viszonyát mégis sajátos kettősség jellemezte: a fogság idején Egyiptom a nyomorúság és szolgaság oka, forrása volt, olyan nyomorúságé, amelyből csak szabadulni vágyhat az ember. A pusztai vándorlás, az ígéret földje elérésének nehézségei azonban sokakat visszaretentettek. Az egész negyvenéves vándorlás alapkérdése az volt: miért hoztál ki minket? A zsidóság valójában visszakívánkozott Egyiptomba, ahol póréhagyma termett, ahol jóllakhattak hússal. Isten azért, hogy fürjeket adott, vizet fakasztott, mindig átlendítette övéit a nehézségeken. Ugyanakkor újra és újra arra próbálta nevelni, hogy az ígéret földjének elnyerése nem csak egy terület és a rajta élő nép meghódítását jelenti. Az ígéret földje nem egyszerűen tejjel-mézszel folyó Kánaán. Isten alapvetően az ő népével való viszonyát akarta megváltoztatni. Nemcsak földet és gyomortölteletet akart adni, hanem újfajta viszonyt akart kiépíteni Isten és ember között. Ézsaiás évszázadokkal később úgy fogalmazott: „Ez a nép csak a szájával közeledik hozzám, és csak az ajkával dicsóít, a szíve azonban távol van tőlem” (29,13). Isten mindig a szívet akarja megszerezni, magáévá tenni. Ezért állt szóba Mózesrel az égő csipkebokorban, ezért választotta ki, hogy menjen a fáraóhoz. Azt, ami ott a csipkebokorban elhangzott, Mózes sem értette, s talán azóta sem értjük: „Vagyok, aki vagyok.” Nem voltam, nem leszek, hanem *vagyok*.

Ismerjük a történetet: Isten megkeményíti a fáraó szívét, Mózesnek hosszasan kell alkudoznia vele, engedje ki őket az országból, hogy áldozatot mutathassanak be istenünknek. A fáraó először csak a férfiakat akarja engedni, aztán barmaikat próbálja visszatartani. Mózes azonban azt mondja: „Sőt inkább néked kell kezünkbe adnod véres áldozatra és égőáldozatra valókat, hogy megáldozzuk a mi Urunknak, Istenünknek. És velünk jönnek a mi barmaink is, egy körömyi sem marad el, mert azokból veszünk, hogy szolgáljunk a mi Urunknak, Istenünknek; magunk sem tudjuk, mivel szolgálunk az Úrnak, míg oda nem jutunk” (2Móz 10,25–26). Ez a döntő mondat: magunk se tudjuk, mi fog tet-szeni az Istennek. Abban tehát nincs szabadsága a választott népnek, hogy az Isten találkozik-e és

milyen módon találkozik vele. Még nem tudják, mit akar az Isten, erre épül Mózes okfejtése: nekünk mindenestül ki kell mennünk, mert magunk sem tudjuk, mit fog kérni tőlünk az Isten.

A vándorlás során aztán Mózes Isten utasítására elvonul a Sínaira, 40 napra eltűnik. A tanács-talan nép úgy érzi, hogy valamire szüksége van. Még nincs Tízparancsolat, nincs tilalom arra, hogy faragott képet csináljanak. Amikor Áron vezetésével megöntik az aranybikát, valójában logikusan cselekszenek, hiszen az emberben él az igény arra, hogy kézzelfogható dologban testesítse meg az erőt. Ha az ember nem ismeri a kinyilatkoztatást, ha az az érzése, hogy Isten nem szól, ha nincs tudása, akkor szüksége van valami jelképre, szüksége van valami hókuszpókuszra, szüksége van a vallásra, amely korlátot jelent, amely irányokat szab, amely valamiképpen eltér a mindennapitól. A mai ember tragédiája persze az, hogy Isten nem kell, csak a tudás. Amikor az ember Isten nélkül akar élni, amikor az Istent megpróbálják kihajítani, akkor jön helyette a bálvány, jön helyette az aranyborjú. A diktátorok mindig tudják, hogy ideológia nélkül nem megy.

A kialakult ószövetségi kultusz igen erős korlátokat szab a tekintetben, hogy az ember hogyan forduljon Istenhez: „Hat napon át dolgozz, de a hetedik napon pihenj”, ahogy a teremtés is megpihent a hetedik napon, a Szabbat napját meg kell tartanod. A törvény tehát egészen részletekbe menően korlátozza, meghatározza az istentiszteleti rendet, vagyis hogyan cselekedhetünk Istennek tetsző módon. Az embert ugyan mindig megkíséríti, hogy ő határozza meg Istenhez fordulásának módját, ő azonban ebben sem hagyta magára sem a választott népet, és nem hagyja magára azután való népet, a kereszténységet sem. Ne legyen kétségünk: Isten megmutatta, mi tetszik neki.

A katolikus egyház sokféle misekánonjában, római és görög katolikusban, ortodoxban és koptban, van egy állandó, változatlan elem, az utolsó vacsora megidézése: „Vegyétek és egyétek, ez az én testem értetek. Ezt tegyétek az én emlékezetemre.” Erre a kijelentésre alapozva kérheti az egyház: tekints, Istenünk, erre az áldozatra, melyet te készítettél egyházadnak. Arra az áldozatra, amely minden korlát, szabály és törvény mellett is éppen arról tanúskodik, hogy korlátlan az a szeretet, korlátlan az a kegyelem, amellyel az Isten az emberhez fordul.

Cséfalvay Pál

WEÖRES SÁNDOR

Túl

Fönn lakik a csillagsereg,
a rét,
a réten túli rét.

A hó,
a havon túli hó.

A jég,
a jégen túli jég.

A föld,
a földön túli föld.

Az ég,
az égen túli ég.

A túl,
a mindenén túli túl.

A túl.

Határ Isten és ember között

Nincs. Már mint hogy határ Isten és ember között.
Határtalan az Isten.

Ha mégis valamiféle határokat látunk, azok a mi emberi határaink. Pontosabban korlátaink. Nem varrhatjuk az ő nyakába őket.

Ha határokat húzunk, határsértővé válik az Isten.

Mert őt nem kötik az általunk meghúzott határok, és nem korlátozzák a mi korlátaink. Ott, ahol Isten határtalansága a mi korlátainkba ütközik, ott áll a kereszt.

A Názáreti Jézust mint többszörösen visszaeső határsértőt fogták el és végezték ki. Állítólag Pilátus ezt is akarta eredetileg a keresztre írni, de aztán meggondolta magát.

Jézus átlépett minden, az ő korában szent és sérthetetlen határt. Nem feltűnési viselkedés gyötörte, nem egyszerűen provokálni akarta a környezetét, hanem mert a határtalan Isten követe volt. Átlépett, átszakított minden határt, és ráadásul az ily módon megnyíló határokon át messzire ment – túl messzire ment –, és embereket hozott át az életbe, kiterjesztve rájuk Isten határtalan szeretetét. (Adj király, katonát!)

Átlépte a határt férfi és nő között.

Még a tanítványai is megbotránkoztak rajta, hogy asszonnyal beszél.

Átlépte a határt bűnös és büntelen között.

Megbotránkoztak rajta, hogy bűnösökkel ül asztalhoz.

Átlépte a határt hívő és hitetlen között.

Botrány volt, hogy nála a megvetett samáriai követendő példaként állhatott a zsidó előtt.

Átlépte a határt gyermek és felnőtt között.

Ha olyanok nem lesztek mint a kisgyermekek...

Átlépte a határt törvény szerint élő és törvényen kívüli között.

Nála a vámszedő megigazulva ment ki a templomból, nem úgy a farizeus.

Átlépte a határt tiszta és tisztátalan között.

Törvény szerint neki magának kellett volna követelnie az őt megérintő vérfolyásos asszony megkövezését, ő pedig gyógyulást adott neki.

Átlépte a határt méltó és méltatlan között.

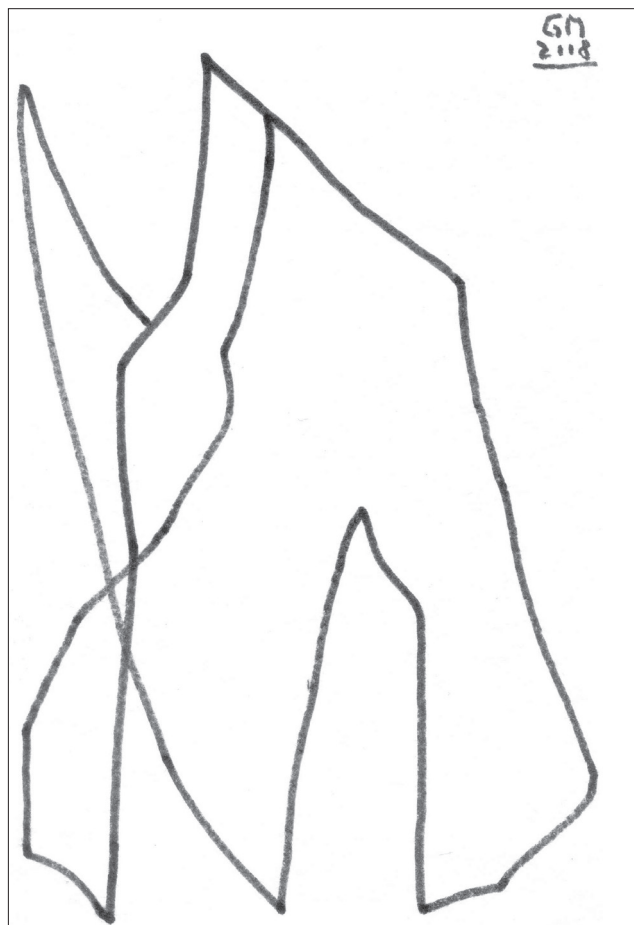
Nem kis felháborodást okozva engedte, hogy egy parázna nő a lábait csókolgassa.

Sorozatos határsértéseinek helyein most nagy vallásos tisztelettel övezett és védett határkövek állnak. Mint stációk a kereszt felé vezető úton. Hirdetik, hogy itt valamikor valaki átlépte a határt, és messzire ment.

S talán azt is, hogy mi is bátran lépjük át őket.

Németh Zoltán

(*Hol a határ?* – E mottó jegyében rendezték meg Kőszegen 2008. július 16–20. között a SZÉLRÓZSA 7. Országos Evangélikus Ifjúsági Találkozót. Az írás a találkozói meditációsfüzetében jelent meg.)

WEÖRES SÁNDOR

Az árnyék

Az árnyéknál van-e mulandóbb
s megfoghatatlanabb?

Határt von, ahol határ nincsen;
s ha illan, mint a hab,

a látszólagos különválás
s összefüggés, mit ő
a dolgok felszínére firkál,
a fényben eltűnő.

A kultúra korlátai

Sokan képzelik úgy a modern társadalmat, hogy az végleg megszabadít bennünket a kultúra minden nyűgétől. „Az én házam az én váram”, tudom én, hogy mikor mit kell tennem, mindenki hagyjon békén. Szabadság van. Sokféleképpen lehet ezt a nézőpontot kárhozatni. Aki társadalomban él, élvezzi a társadalmi lét modern szolgáltatásait, a villanyt, a csapból folyó vizet, a távfűtést, az élelmiszerbolt-hálózatot, az orvosi ellátást, és folytathatnám sort. Ezek a szolgáltatások a társadalom tagjainak együttműködése révén valósulnak meg. Bármennyire eltávolodom is embertársaimtól, amikor kinyitom a csapot egy pohár vízért, nagyon sok ember nehéz munkájának eredményét fogyasztom, és valamilyen módon a legtöbb ember viszonzozza ezeket a szolgáltatásokat, mert ő is részese a munkamegosztásnak.

Ez persze nyilvánvaló, és a gyerekek talán megtanulják az iskolában. Én inkább azzal szeretnék foglalkozni, hogyan is keletkezett a kultúra, és hogyan alakulnak ki azok a szabályok, amelyek a társadalomban élő embert jellemzik.

Az ember annak idején csoportban élő állatokból fejlődött ki, hosszú evolúciós folyamatban. Ennek éppen az a leglényegesebb vonása, hogy millió évek változásai során az ember kultúráképző tulajdonságokra tett szert. Emberszabású majom-ősünk falkáit kizárólag a fizikai képességek szabályozták. A hímek fizikai ereje határozta meg a csoport életét. Az emberhez vezető ágban azonban lassan megjelentek az együttműködés különféle formái, már nemcsak az számított, ki milyen erős, hanem az is, hogy ki milyen taktikákra képes, kivel és milyen feltételekkel hajlandó együttműködni. Ezt az állapotot követte a rítusok megjelenése. Őseink rájöttek, hogy a sikeres eseményekhez vezető együttes viselkedés megisméltése újabb sikert hozhat. A rítus egyben kommunikációs rendszer is: ritmusokkal, tánccal vegyítve a rítusokat, ha valaki belekezd, a többiek azonnal tudják, miről van szó, csatlakoznak hozzá, és együtt folytatják. A rítusok arra is alkalmasak, hogy a gyerekek könnyen, minden fáradság nélkül megtanulják a sikeres viselkedésformákat, és a generációk között közvetítsék a közös tudást, hiszen a nagy ünnepi ceremóniák mindig sok információt tartalmaznak a közösség életéről.

Minden rítus egyfajta nyelv, segíti a megértést, segíti a sikereket. Az emberi közösségek akkor erősödtek meg igazán, amikor az evolúció a beszédet, a nyelvet is kialakította. A nyelv maga is rítus, hiszen ismételten ugyanazokat a szavakat fűzzük egybe, ha valami fontosat akarunk közölni. A mondatok megisméltése, a nyelvi rítus segíti a megfelelő viselkedést. Minden közösség kialakította a

maga sajátos nyelvi kommunikációját, amelyben az élet során adódó tapasztalatok is megjelentek. Lehet, hogy két közösség ugyanazt a nyelvet beszéli, mégis elkülönülnek abban, hogy milyen nyelvi kifejezéseket használnak fontos dolgaik leírására. A nyelvnek ez a rituális funkciója tovább erősödött, amikor a kimondott szabályok megjelentek. A szabály rítus, minden szabály az, de azzal, hogy nyelvi formába öntve használjuk, sokkal rugalmasabb, könnyen megértethető, könnyebb rá emlékezni, és könnyebb elérni, hogy mindenki elfogadja használatát. Az ember szabálykövető képességével, amely a rítusokból és a nyelvből ered, messze magasan az állatok fölé emelkedett.

A szabályok és a nyelv különös világokat hozott létre: például a matematikát. Milyen érdekes, hogy néhány elemi szabály alkalmazásával roppant bonyolult és a gyakorlatban sokszor hasznosítható számolási feladatokat tudunk elvégezni. Sikeresen el tudjuk osztani az erőforrásokat, számon tudjuk tartani a közösség tagságát és szükségletét, össze tudjuk adni az igényeket, össze tudjuk mérni javainkat, szükségleteinket másokéval, és ennek alapján okos döntéseket hozhatunk. És mindezt néhány egyszerű szabály alkalmazásával.

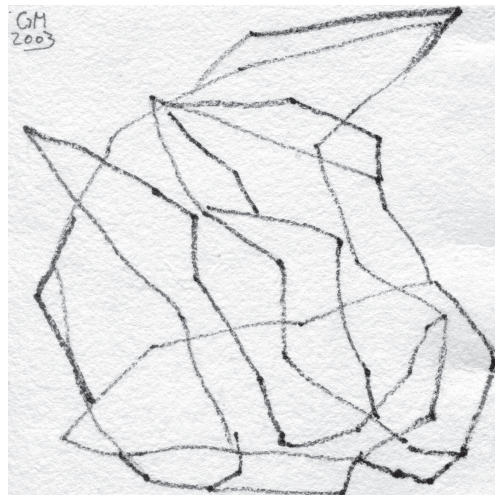
A szabályok megjelenése a racionalitást is kialakította. Már nemcsak azért csináltunk valamit, mert jólesett, hanem azért, mert valamilyen konkrét szükségletet, mérhető igényt akartunk kielégíteni. A racionalitás mellett megjelent az érzelmek legfejlettebb foka: a mágikus, vallásos hiedelem. Az ember a racionalitással, a szabályok követésével a jelenségeknek és a dolgoknak csak nagyon kicsi részét képes szabályozni. Túlságosan sok mindent még ma sem tudunk a világ dolgairól. Mégis azt hisszük sokszor, a problémák valahogyan megoldódnak majd. Segít a törzs jó szelleme, a barátságok, fák, állatok, szellemek, istenek, majd – a legfejlettebb formában – egy mindenek fölött álló Isten nagy erőt ad arra, hogy akkor is próbálkozzunk, ha a racionalitás primitív szabályai szerint már nem érdemes. És ez gyakran hoz fényes eredményt. A hit képessége talán még a racionális gondolkodásnál is fontosabb az emberek életében, ma is.

Ami az emberi társadalmakat összefogja, mindazt egyesíti, amiről eddig szó esett: rítusok, hiedelmek, viselkedési utasítások, írott és íratlan szabályok, törvények alkotják a különböző kultúrákat. Csak az a kultúra életképes, amely ezt a sokféle hatékonyan működő eszközt úgy tudja összeállítani, megszervezni, hogy az eredmény harmonikus életet biztosít a kultúra tagjainak. Minden ősi kultúra védte szabályrendszerét, hiedelmeit az önállósodástól, a szabadosságtól, mert sok generáció alatt kiderült, hogy ezek ritkán vezetnek hasznos változásokhoz. Néha persze igen, és akkor valóban fontossá válhatnak, rendszerint azonban nem hasznos egy kultúra változásait nagyon siettetni.

Modern korunk problémája az, hogy az ember már mindent elvett a természettől. Ha semmiféle új találmány nem születne többé, az emberiség akkor is tejjel-mézzel folyó Kánaánná változtathatná a földet, ha mindenki részese lehetne ennek a kultúrának. Az individualizmus, „az én házam az én váram” szemlélet ki akarja sajátítani a kultúra szabadságát, és nem kívánja a korlátait. Ez azonban gyerekes álmom: a kultúra rítusai nemcsak hasznos tevékenységet fogalmaznak meg, hanem erős korlátokat is állítanak. Így kell gyermeket nevelni, földet művelni, mesterséget űzni, nem pedig másképpen, mert nagy a valószínűsége annak, hogy akkor és úgy rossz irányba megyünk. Korlátain keresztül minden kultúra a kipróbált jót védelmezi.

A modern ember gyakran hiszi, hogy okosabb a kultúránál. De szabályozni csak korlátokkal és szabadsággal lehet. A kultúra olyan szociális rendszer, amelyben a szabadság és a korlát összehangolása biztosítja a fennmaradást. Nem lehetünk meg korlátok nélkül.

Csányi Vilmos

OSCAR WILDE

A hangom

Fordította: Kosztolányi Dezső

E vad, modern világba semmi korlát,
minden gyönyört kivettünk, ami jó –
mostan bevonjuk a fehér vitorlát,
kifosztva áll az egykor-dús hajó.

Ezért fakult le orcáim biborja,
sós könnyeimbe fulladt az öröm,
a Bánat ajkam pirosát lelopta,
átok emeli föl ágyfüggönyöm.

De gazdag életemnek ősi mélye
csak lant neked, hegedű, enyhe szín,
a dörgedelmes óceán zenéje,
mely visszhangzik a kagyló öblein.

Mire jó a korlát?

Már nem viselném el a korlátlan, határtalan sorsot, és végképp megrontana, ha végtelen hatalommal átkozna meg a sors. Kellenek az akadályok, hogy legyen min átugrani. Aki föl sem ismeri a korlátot, az meg sem kapaszkodhat benne. Nélküle sem megszegés, sem elfogadás nincs. Képzelt korlátot nehéz átlendülni, az akadály sem ajzhat, ha föl sem bukkan.

Emlékszem a furcsa amerikai lélektani tesztsorozatra; neves személyiségeket győztek meg: ugorjanak át olyan lécet, melynek magassága erőnlétükhöz, korukhoz illik. Világhírességek is vállalták. Ugráskor az arcukat fényképezték. Kiderült, hogy az erőfeszítés pillanatában mintegy elvesztik arcvonásaik fölötti uralmukat, s a lencse mélyebb, kicsit igazabb arcot mutat. Két amerikai elnököt is lefotóztak, tán Eisenhower s Johnstont: harapósabb, agresszívebb arcuk volt, mint harcaikban. Utóbbi úgy festett az ugrás pillanatában, mint akinek több köze is lehetett volna elnöke, Kennedy végzetéhez, mint amennyi volt.

Sosem voltam jó magasugró. Alacsony ember vagyok, s nem is igazán a hirtelen ugrásoké. Inkább a kitartó munkáé. Mindennapi teljesítménykényszerem mára egybeolvadnak: mintha több évtizede föl se keltem volna az íróasztalomtól. Több ezer írásom egyetlen folyammá egyesült. Szürke folyóvá. A Karácsony Benő-féle szürke folyóvá. (Mindent megtettem, hogy Karácsony Benő művei eljussanak az olvasóhoz – sajnálom, és sajnálhatják, ha mégse...)

Ez azt is jelenti, hogy szinte naponta „ugrottam”, s nem mindig embertársaim segítségére. Gyakran csak azért, mert ugrattak. Át a mércén, a kifeszített spárgán, nagyritkán a saját korlátomon. Néha rosszul estem (magamnak), kibicsaklott a lábam, vagy legalább a gondolatom: képtelen voltam megérteni azt, akinek a lendületét a gyűlölet táplálta.

A gyűlöletet néha bölcsebb akkor fékezni, ha távolról sem ok nélküli. Vannak helyzetek, szavak, gesztusok, cselekedetek, amelyek, úgymond, joggal váltanak ki sűrű, sötét, forró indulatokat. Ezeket rendszerint csak időlegesen korlátozhatjuk. A korlát néha duzzasztógát. Gyerekkoromban duzzogógnak mondtam. Melynek nincs nyitható zsilipje. A korlátlanság ritkán szabadítja fel úgy az embereket, hogy feszültségük enyhül. Nem csak a gonosz feszültség – hisz vannak jótét, jó szándékú feszültségek is... Például a történelemben. Mely sosem lehetett egészen tiszta.

Az írónak ritkán szabad első személyben, leplezetlenül önmagáról írnia – holott végül is mindig magáról (is) ír. Kivételesen: a már cáfolhatatlan nagyság. Goethéről nem híres titkárának följegyzései mond-

tak számomra a legtöbbet – Eckermannnt nagyotmondó, szerénységében is fölfuvalkodott fickónak tartottam –, hanem például a Téka-sorozatban is kiadott válogatás Goethe és Schiller levelezéséből, Deák Tamás válogatásában és utószavával. Goethe életében is óriási szerepet játszottak a meghaladásra készítető korlátok, gátak és gátlások, amelyeken olykor mesteri ön- és világcsaló, zseniális költői történetekkel tette túl magát. Napló című, Kosztolányi pompás fordításában magyarul is közismertté vált verse jut eszembe, melyben egy csárdában megélt, édes-keserű, kudarcos kalandját írja le az ágyát megvető, csinos menyecskével, mondván: hogy ő bizony csak akkor férfi a talpán, ha szerelmes... És akkor, pechére, nem volt... De hát tudjuk: elsőéves frankfurti diák korában éjszakákat barangolt egy bájos, valószínűleg érintetlen, a jelek szerint Margit nevű, tizenéves kis pincérlánnyal, első szerelmével, kivel lehet, hogy egy csók sem esett... Lám-paláza át nem léphető határt szabott vágyainak – s a kislány pedig sosem szerezhette arról tudomást, hogy Faust szerelmét alighanem róla nevezte el a költő. Halála után nem telik el harminc év, és a párizsi opera színpadán már elhangzik Gounod Faustjának nagyáriájában a neve.

Ismerői szerint Goethe mindig igen magabiztosnak tűnt, habár meggondolkoztató, amit Thomas Mann a Lotte Weimarban című regényében ír róla... Pszichológusok töprengtek: első szerelmét vajon miért „csak” egy pincérlányban találta meg, s ő, az uralkodó minisztere, miért „csak” egy szalmavirág-készítő munkás lányt vett végül feleségül? És én rosszmájúan töprengök: hogy lehetett Goethe bizalmi embere az alázatos, törleszkedő, fontoskodó titkár?

A gondolatmenet kiterjeszthető. Külső és belső korlátok, gátak nem akármilyen szerepet játszottak József Attila költői fejlődésében, életében

és halálában sem – és ezek nem csupán szerelmi, azaz szexuális természetűek voltak. Tudjuk, egyfajta testi kisebbségi érzés is gyötörte Attilát, de öngyilkosságában szerepet játszott *határtalan* szerelme Flóra iránt, aki azonban Illyés Gyulát választotta. Miként a „mozgalom” is Illyést javasolta, amikor a múlt század harmincas éveiben magyar írók kellett a szovjet írók kongresszusára kiküldeni. Nagy sérelme volt ez is Attilának. Amihez bánatként társult, hogy Moszkvában tulajdonképpen lefasisztázták a Bartha Miklós Társasággal kezdődő kapcsolatai miatt.

Minden alkotástörténet végső soron a külső és belső akadályok, gátak, korlátok meghaladásának diadalmas és kudarcos kísérletsorozatáról szól. A társadalmi, osztálytermészetű, hierarchikus, vagyoni, vallási csoportosítottság ugyancsak határokat szab. Ne gondoljuk, hogy ezek minden esetben negatív hatásúak – legalábbis azokra nézve, akiket alsóbb csoportba sorol-kényszerít a társadalom. Az erdélyi magyar szellemi élet, sajtóvilág, eszmei harc egyik nagytekintélyű embere volt a két világháború közötti időben a *Korunk* című folyóiratot szerkesztő Gaál Gábor, aki a II. világháború után a Bolyai Tudományegyetem filozófiaprofesszora, akadémikus, az *Utunk* című irodalmi-művészeti folyóirat alapító főszerkesztője. Nos, Zöldi László (akkor az *Élet és Irodalom* főszerkesztő-helyettese, ma a *Klubháló* című internetes folyóirat helyettes főszerkesztője) komoly kutatást szentelt Gaál Gábor magyarországi előéletének. Kiderült, hogy G.G. (ahogy gyakran szignálta írásait) falusi származású mosonói törvénytelen gyereke (nincs tudomásunk róla, hogy ki nemzette), nevét egyszerűen Gál Gábornak írták az anyakönyvbe, Pesten járt középiskolába, egy házmesternél lakott iskolásként albérletben. Arra a rejtélyre is fényt derített Zöldi, hogy miért foglalkoztak a régi *Korunkban* feltűnően sokat Szondi Lipóttal, a „sorsanalízis”-t kidolgozó híres, végül Svájcban letelepedett pszichiáterrel. Egyszerű: Gaál Gábor osztálytársa volt, csak akkor Szondit még Sonnenstein Lipótnak hívták.

Az egyes embert, embercsoportot bekerítő karámok, határok részben fegyelmeznek, részben védenek. Mint a ház kerítése. Nem engedi ki a kutyát, a kisgyereket, a majorságot a künti forgalomba, világba, veszélybe – és igyekszik kívül tartani a nem kívánt „vendéget”. Hasonló szerepet játszanak az egyházak, gazdasági egyesületek, politikai szervezetek szabályai; belépési nyilatkozat, személyi adatok, felvétel, netán tagsági díj, könyv szükséges – és a klubok nagy részébe csak bizonyos feltételek fennforgása esetén fogadják be a folyamodót. Ezek a szelektív, gyakran diszkriminatív ismérvek fegyelmezően működtek, ugyanakkor meghaladásukra, legyőzésükre sarkalltak.

Bodor Pál (Diurnus)

WILLIAM WORDSWORTH

Szonett

Fordította: Kosztolányi Dezső

Apácának nem fáj soha a zárda,
cellákba boldogok a remeték,
bús zugjaikba diák-csemeték,
takács s leány a rokkánál nem árva,

az is vidám, a méh a napsugárba,
mely tar hegyeknél röpködött elébb,
egy gyűszűvirág szűk kelyhébe lép:
ó, aki önmagát börtönbe zárta,

az nincs börtönben: én is úgy szerettem,
ha megkötött keményen a szonettetem,
tartózkodásra és szabályra intvén,

és boldog lennék, ha akadna Szellem,
ki föllázadt a nagy Szabadság ellen.
A versemnek épp úgy örülne, mint én.

Számvetés és kiengesztelődés

Borbély Szilárd: Egy gyilkosság mellékszálai. (Vigilia/Esszék). Vigilia Kiadó, Budapest, 2008. 212 p.

Az Evangéliumok a *gyilkosságot istenjellé avatják* – ezzel a mondattal kezdődik a költő és irodalomtörténész Borbély Szilárd esszékötete. Az állítás provokációnak tetsző paradoxitása, a megnyíló rendkívüli perspektíva, továbbá a beszédmód keresetlen egyszerűsége és hallatlan magabiztossága – így, együtt! – letaglóz. Ennél a mondatnál könnyű elakadni.

Letaglózó, felemelő, elgondolkodtató, vitára serkentő mondatok, bekezdések sokaságán át, megmagakadva, töprengve jut el az olvasó a könyv utolsó passzusáig, a gyászolók *Kaddis* imájának parafrázisáig, melynek zárásaként ez áll: „*És mondassék: Ámen.*” A gyilkosság botrányát elsődleges témájaként választó, a személyes élet és közös létünk annyi sebéit, traumáját, kételyét fölmutató kötet a kiengesztelődés és elfogadás szavával zárul. Ez a zárlat, mint a *Kaddissal* kapcsolatban másutt maga a szerző írja, *igent mond az eljövőre* (11. o.).

Keserves munkával kiküzdött s talán csak feltételes és ideiglenes igen ez, amiért talán naponta, újra és újra meg kell küzdenie – de épp ezért hiteles és valódi. Annak pedig, hogy igenelhetőnek tudhassa a jövőt, egzisztenciális tétje van Borbély Szilárd számára, hiszen „*az ember élete nem a múltból, még csak nem is a jelenből, hanem csupán a jövőből érthető meg*” (171. o.). Saját sorsának megértése és elfogadása a tét. Ezért és így megrázó dokumentum ez a könyv: egy metafizikai kérdésekre fogékony ember eszmélésének, belső vitáinak és megtalált bizonyosságainak rögzítése.

Egy rokonszenvesen szerény, csendes hangú, igazságkereső ember beszél hozzánk a könyvből. Olyan ember, aki tudja, amit Blaise Pascal így fogalmaz meg: „*Az ember minden jel szerint arra van teremtve, hogy gondolkozzék; ebben rejlik minden méltósága és minden érdeme; egyetlen kötelessége az, hogy helyesen gondolkozzék. A rend pedig azt kívánja, hogy önmagán, teremtőjén és rendeltetésén kezdje a gondolkodást.*” (*Gondolatok* 146.) Borbély Szilárd a tiszta, világos fogalmi gondolkodás és a pontos megfogalmazás elkötelezettje, ám a felvilágosodás északultságát szűkösen, tudományosságfelfogását racionalista mítosznak, sőt babonának minősíti, olyan káros tannak, amely fenntartja az ember maga okozta kiskorúságát (48–49. o.). Vonzódik a misztikához és a misztikumhoz, de idegen tőle a „titkon az éggel

rádióon beszélő” vajákosság (Kosztolányi). Az intu-íció fontosságát hangsúlyozza, „*hogy meghallhas-suk a szívünk mélyén rejlőt, a tudattalant*” (169. o.). „*Semmilyen vallás dogmatikai elveit nem tudnám követni*” – mondja (168. o.), de a kereszténység és zsidóság alapvető, nagy kérdései foglalkoztatják szenvedélyesen, teológiai, krisztológiai, történetfi-lozófia, antropológiai perspektívák nyílnak a szö-vegekben. A gyilkosság teológiája izgatja, Krisztus megölése mint az *isteni* megmutatkozásának ese-ménye, ennek meghatározó volta az európai civili-zációra („*Valahol a nyelv mélyén, valahol a nyelvről vagy a kultúráról való fogalmaink mélyén ott van ez a hatalmas alak, ez a Krisztus- vagy Messiás-fi-gura [...] a Krisztuson keresztül való kommunikáció a Mindenséggel folytatott beszéd nyelve.*” – 143. o.), továbbá és újra és újra Auschwitz mint a Krisztus-mítosz, a Messiás-mítosz, a Jó mítoszának radiká-lis visszavétele, Auschwitz mint az evangéliumi üzenet próbára tevője, Auschwitz, ami nem ért vé- get a táborok felszabadításával, hanem ami tovább él a modern tömegtársadalmak technológiájában. Borbély Szilárd Pilinszky és Kertész Imre felis-meréseinek továbbgondolójaként, hasonlóan e pél-daadó elődökhöz, a bölcséleti kérdéseket poétikai kérdésként is, a megfelelő költői nyelv megkeresé-sének/megtalálásának kérdéseként is exponálja. A könyvben szétválaszthatatlan szövedéket alkot személyes vallomás és személyessé tett bölcsélet a szövegértelmezői és a szövegalkotó szakma problémaival és eredményeivel. Az alkalmi írásokból összeállított kötet a szemünk előtt válik egységes, szerves alkotássá, a szerző rokonszenves önarcké-pévé.

Ez persze nem csupán a szemléleti azonosság és az egymással összeérő témák eredménye, hanem a kötet komponáltságáé is. A 15 szövegből négy interjú: a 3., a 6., a 11. és a 14. szöveg – hídpillé-rekként tartják a kötetet, megadva a vallomásos alaptónust; a négy beszélgetésből, mely egymást továbbírja vagy vitatja, kibontakozik a szerző neve-lődésének története és költői-emberi ars poticája. A *Töredékek a gyilkosságról* című első írás a teológiai-krisztológiai alapvetést végzi el, és rímfelelője a kö-tetet záró, címadó írás. Az első írás a másodikat, a Kertész *Kaddis* című regényéről szóló elemzést is előkészíti az Auschwitz-problematika exponá-lásával. A kötet centrumában, épp közepén, nyol-cadikként az *Auschwitz holnap* című írás áll, kap-csolódva a nyitányhoz és a beszélgetésekhez is. A centrális írás közvetlen környezetében, tehát előtte és utána egy holokausztáldozat házaspár fényké-pének megrázó leírása, illetve Radnóti Miklós sor-sáról és életszentségéről szóló írás található.

Kenyérkereső mestersége teljes módszertani ar-zenálját fölvonultatja és virtuóz módon működteti Nádas Péter *Saját halál* című könyvéről írt elem-

zésében. Beszédmódok és kulturális minták halatlanságul precíz és alapos analízisével az elmondhatatlan elmondhatóságának kérdését firtatja, s így nemcsak a halál-téma révén, hanem a mesterség műhelyproblémái okán is kapcsolódik ez az írás a kötet számos más darabjához. A szigorúan racionális és ugyanakkor ihletett szövegelemzés mester munkája ez a tanulmány.

A pillérszerű szerkesztés, a centrális-szimmetrikus elrendezési elv és a zenei jellegű, motívumismélteléses-szövedékes struktúra mellett még egy kompozíciós megoldást is érvényesít a kötet: az előrejelzést és késleltetést. Az *Egy gyilkosság mellékszálai* című, utolsónak tett írásnak a szerző szüleit ért brutális rablógyilkosság a tárgya. Ezt a történetet több ponton érinti a kötet (48., 141., 93–98. o.), hogy aztán a kötet végén kibontsa, konokul és a személytelenség jégpáncélját felöltve, önmagát is harmadik személyben szerepeltetve végigmondja ezt a végletekig abszurd, felderítetlensége miatt is elbeszélhetetlen történetet. Azt a történetet, amely alapjaiban rázta meg Borbély Szilárd személyiségét és gondolkodásmódját, azt a történetet, amely a gyilkosságról, áldozatról, sorsról, emberről és Istenről, halálról és megváltásról, testről és lélekről szóló töprengéseinek egyik legfontosabb motiválóját, azt a történetet, amely a költői pálya, a poétikai kísérletek és megoldások szempontjából is alapvető és meghatározó – hiszen az esszékötetben sokszor említett *Halotti Pompa* című verseskötetének forrása is. Ez a történet Borbély Szilárd magánemberi és írói létének origójává vált, viszonyítási ponttá és kikerülhetetlen feladattá – ahogy az emberi (vagy legalábbis az európai) civilizációban a Krisztusgyilkosság és a holokauszt. A szentírási mottókkal, a záró imával és a kötet egész belső összefüggérendszerével össze is rímelteti e három eseményt,

a szakralitás fényébe emelve Ilona és Mihály és minden meggyilkoltak sorsát. Emlékművet állít az anyának és az apának, őértük is, de önmagáért is. Hogy jobban lássa önmagát. És hogy élni tudjon.

Ez az írás olyan alaposágú és színvonalú elemzést érdemelne és igényelne, mint amelyet a Nádas Péter-könyv kapott Borbély Szilárdtól, s csak kívánni tudjuk a szerzőnek, hozza el az eljövendő méltó elemzőjét. Mint ahogy kívánatos lenne az egymással is párbeszédet folytató, a címlapok halott Krisztusaival – Mantegna és Holbein képeivel – is összekapcsolt két könyv, a *Halotti Pompa* és az *Egy gyilkosság mellékszálai* összeolvasása, egymásra vetítése.

*„Üresség a lapok szélén félelmetes,
ahogy ott véget ér a mondat,
és átlebeg*

*a másik lapra, lapozgatva
közben, meg semmi nem tartja
magában*

*a világot, amely elvész,
ha nem figyelsz, már nincs is ott
a Lélek,*

*csak a Gonosz, amely Rád les
a Tükörben, s a szembogárban
figyelve*

*a lapszálon, üresség támadhat,
és leírt mondat nem maradhat
teljesületlen,*

*mert az írásnak be kell telni,
aki Szent, annak kell jönni:
Marana tha!*

*Szálljon le a kegyelem,
és múltjék el ez a világ!
Amen!*

(Az Üresség szekvenciája)

„Titok maradt Ilona és Mihály végzete. A tőlük tanult szavak fűzik sorsukhoz. Ha eszébe jutnak, valami imaszerűt mormol arról, hogy kösse össze lelküket az igazak lelkével. Fonja be neveiket az emlékezet. Amely eltörli a neveket. A testet, amelyre emlékeztek. És a testet, amely emlékezett. Az egyetlen törölje el az Egyetlenegy. Könyörület Istene, hadd nyugodjanak szárnyaid menedékének békéjében. – És mondassék: Amen.”

(Egy gyilkosság mellékszálai)

Két jelentékeny, katartikus könyvet ajánlok az olvasó figyelmébe.

Tamás Ferenc

Átbillenni, átbukni, átfordulni, leválni...

Leírás Nádas Péter *Saját halál* című könyvéről

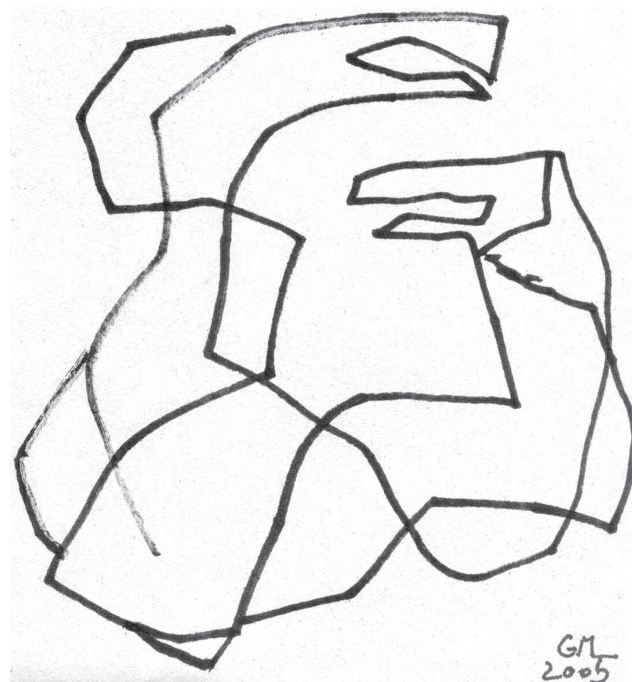
– Részletek –

Nehéz munkát kapott kézhez az olvasó Nádas Péter könyvével,¹ mely – hogy rögtön egy pontosítást tegyünk – sokkal inkább album, mintsem könyv. (Az albumok reprezentatív alkalmakra készülnek, vagy egy-egy kiadó piacszerző stratégiájának részeként, vagy a képzőművészeti reprodukciók megjelenítéséhez kapcsolódó speciális igények kielégítésére jönnek létre.) Nem hiszem, hogy a szövegnek jót tett ez a csak asztalon lapozható, súlyos könyvalak, de az is bizonyos, hogy sokan csupán azért szegődtek olvasóivá, mert egy művészi fotósorozatot is tartalmazó albumban jelent meg. A szöveg azonban már évek óta ismert. Korábban az *Élet és Irodalomban* egészen más formájában jutott el az olvasókhoz. A lap internetes változata által a szöveg számítógépeken keresztül is hozzáférhető. Sajnálatos jellegzetessége a magyar irodalomnak és kritikának, hogy a folyóiratbeli közléseket nem szokta kritikai visszhang követni. Csupán a kötetesen is könyvformát öltött szövegek kapják meg a kritikai figyelmet. Az is hiányérzetet kelthet, hogy az értelmiségi közbeszédet Nádas „beszámolója” nem érintette meg, és bár provokatív felhangjai is vannak ennek az írásnak, nem volt olyan termékeny disputára hajló közvélekedés, amely ezeknek a kihívásoknak a nyomába szegődött volna. [...] értelmiségi diskurzus, vita, párbeszéd nem követte a szöveg megjelenését. Szomorúnak, de kulturálisan mindenképp szimptomatikusnak tekinthető ez.

(határmezsgyék) A szöveg azonban izgalmas; sokakat, és nem csak az irodalom, a szépirodalom szűkebb olvasóközönségét képes megszólítani. Ironikusan szólva a *Saját halál* által érintett téma mindazoknak tud valamit mondani, akik meg fognak halni. Tehát – a tudomány mai állása szerint – mindannyiunknak. De mivel a *Saját halál* irodalom és orvosi beszámoló határán egyensúlyoz, ezért azoknak is szól, akik a halál-jelenség összefüggéseit más szempontból mérlegelik. És ez igen tág kör, hisz a halál orvosi tekintet általi megközelítése mellett társadalmi kérdés is, amelynek etikai, vallási, jogi stb. összefüggései is vannak. További különös kapcsolatot teremt a 'saját halál' fogalom német kontextusban, amely ott – és mivel a szöveg és a könyv először németül látott napvilágot, nem

kerülhető meg – a magyar közbeszédben inkább az eutanázia szóval jelölt fogalom jelentéskörével is szorosan összekapcsolódik. Az általam elérhető recepcióban erre nem találtam utalást; csupán az egyik beszélgetésben sejlik fel ez a háttér. A szerző itt a cím értelmezésével kapcsolatban, hogy miért ez a könyv címe, válaszában a személyes tapasztalat elsődlegességét és a megélt élménnyel való intenzív és kizárólagos viszonyát jelölte meg: „[Mert] ez tény. A saját halálom volt, ebben senki nem kételkedhet, és senki nem veheti el tőlem.” A megfogalmazás intimitásában benne rejlik a jó halál és a saját halál elfogadása és igenlő összekapcsolása. Ugyanakkor a szöveg irodalmi szöveggként helyenként kilép a saját tapasztalat szigorú és kizárólagos leírásából; a szerző tapasztalatait összeméri másokéval, illetve a kulturális hagyomány nyelvében öröklődő tapasztalatokkal. A határátlépés tehát folyamatos, hiszen a saját idegenné tétele történik: valójában a saját, természete szerint megoszthatatlan, megosztására tesz kísérletet a szöveg. Erre a paradoxonra teszi fel a szöveg és beszélője legfontosabb tétjeit.

A határátlépés metaforája következképp sokszor, mindjárt a szöveg elején a futással kapcsolatban is felmerül: „Elemi élvezetet okozott büntetlenül átfutni az államhatárokon. Csupán a párázó testemmel, csupasz lélegzetemmel tudtam volna magam igazolni.”

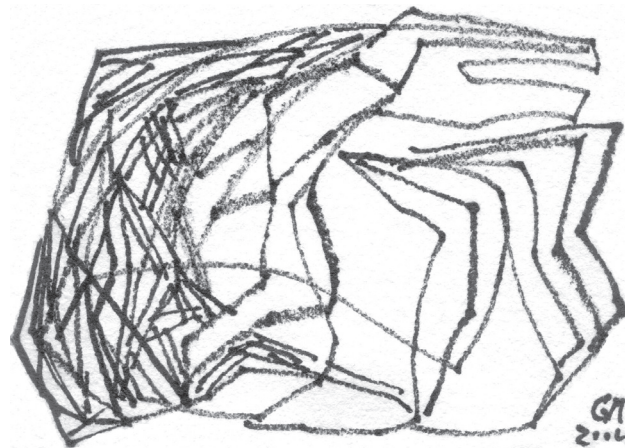

¹ Jelenkor, Pécs, 2004.

Ez egyetlen igazolásra szolgáló eszköz ebben az esetben a test. „Igen, ez bizony én vagyok.” (45.) A futás mint metafora és mint szövegszervező, szövegteremtő erő a Nádas olvasóknak ismerős, és kilépést jelent, mert arra ösztönzi az olvasót, hogy lépje át ennek a szövegnek a határait az *Évkönyv* világa felé. (Ez a könyv más tekintetben is kapcsolatot létesít a *Saját halállal*, mivel Nádas Péter gomboszegi kertjében álló vadkörtefa ebben a könyvben – fotóillusztrációként – kétszer is szerepel, itt először egy tavaszi, virágzó, majd egy téli, csupasz, lombja vesztett „arcát” mutatja ez a roppant fa.)

A test működéséhez hozzátartozik a lélegzet, amely a leírásban e határátlépés közben ön maga igazolására szolgáló metaforává válik: „Csupán a párázó testemmel, csupasz lélegzetemmel tudtam volna magam igazolni.” (45.) A lélegzet egyébként is jelentéstanilag igen terhelt és nagy hangsúlyú. A magyar szó etimológiája kivételes kapcsolatot teremt, mivel olyan leszármaztatást hordoz, amely a tüdőhöz kapcsolódó, létfontosságú testi funkciót összekapcsolja a lélek (anima) fogalmával. Hangzó szinten pedig a részleges hasonulás miatt a hangzati élményben azonos alakúságot, és mintegy fogalmi azonosságot sugall a légzés és a lélek szavak hasonlósága. Az élők és holtak birodalma között hagyományosan (mint a már idézett interjújában a szerző által is megemlített *Tibeti és az Egyiptomi Halottaskönyvben*) épp itt, ezen a ponton tesz különbséget a szemlélet. Ez az átlépés pillanatának megtapasztalható jele, mely azonban még nem a tényleges és végleges halált jelenti, a lélegzet. A titkos tanítások és gyakorlatok nem véletlenül erre koncentrálnak, a légzés szabályozására, legyen szó akár a keleti joggyakorlatokról vagy a sámánok tudatmódosító szertartásairól.

Nádas Péter szigorú értelemben vett beszámolót írt, lefosztva szövegéről mindent, ami az irodalmias nyelvhasználat velejárója. A szenvedetlen leírásban, a saját halál távolságtartó szemrevételezésében a hagyományos fogalmaktól való eltávolodás is benne rejlik. Lecsupasztotta azt a nyelvet, amely a halál, a saját halál leírását az olvasók számára követhetővé teszi. A téma fontos konnotációi és a leírás tárgyszerűsége, kevert nyelvi alakzatainak problémái megjelentek a könyvről szóló recenziókban. Helyenként, mint egy előadás szövege, konkrét publikumhoz szól. Tudja, hogy ott van előtte a közönsége, aki hallgatja, és akit meg kíván szólítani. Például a legfontosabb, mert a nyelv közbejötté miatt legnehezebb helyeken, ez a *hang* erőteljesen jelen van, például: „Hangsúlyozom, hogy nem egyenesen tartottam a mélyről a fény felé, közben elfordultam.” (241.) A dolog azonban, a halál maga,

elkerülhetetlenné teszi az orvosi nyelv használatát és az orvosi tekintet érvényesítését a megfigyelés, az elemzés, az anyag elrendezése során. A szöveg több helyén pontos terminus technikusok hangzanak el, a mondatok anatómiai és orvosi könyvek nyelvét idézik meg. Ilyen például a reanimáció szó hangsúlyos helyzetben történő felbukkanása (255–257.). Ekkor nem a szépíró nyelve, hanem az orvosi terminológia szólal meg, a leírást az absztrakciónak azon a szintjén tartja, amelyből hiányoznak az érzelmek, az emlékek és a jelentések személyes, saját összefüggései. Vagyis mindaz, ami a szépírodalom nyelvét áthatja.

Az orvosi latin idézett műszava, a re-animáció azonban az animára, a lélekre tereli a figyelmet. Ennek a szónak a felbukkanása és használata további következtetést rejt magában. Miután az elbeszélő a néhány perces 'halálközeli' állapotból gépek segítségével visszatért, az orvoshoz intézett és a történetekre irányuló kérdésében használja ezt a szót. Az adott szituációban mintha mindketten másként értenék ezt a fogalmat, és másra gondolhat az olvasó is. Az elbeszélő mintha azt értené alatta, hogy visszahozták a halálból, vagyis újra életre keltették. Az orvos saját nyelvhasználata szerint arra vonatkozathatja a kijelentést, hogy a test egy létfontosságú működésében beállt zavart elhárították, vagy is a szív verését újraindították. Miközben a szó az irodalmi olvasóban azt a visszhangot keltheti, hogy a lélek visszatért a testbe. Az elbeszélés maga és az irodalmi emlékezetben élő halalleírások ezt a feltevést erősítik, hisz az elbeszélő a testtől különválva, attól mintegy elszakadva, fölé emelkedve szemléli a műtőasztalon maradt testtel történő eseményeket. A köztudatban és a nyelv szerkezetében (ahogy ma is azt mondjuk: a nap felkel, noha mindenki tisztában van azzal, hogy erről szó nincs) a lélek és a test kettőse él, szemléletesen fogalmazva valami olyan sémaként elgondolva, mint a test és annak tükörben megpillantható képe. Vagyis hogy a lélek a testtől különváltan és megfoghatatlan módon létezik. [...]

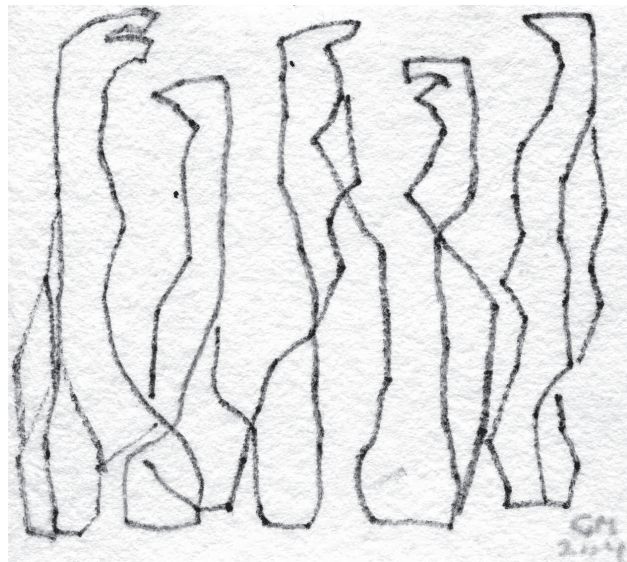
(*fájdalom és saját halál*) Van egy pontja az elbeszélésnek, amikor a saját halál német címének kontextusa, az eutanázia felé mutató jelentés megjelenik a magyar szövegben is. Ez az, amikor az irodalmi formák és motívumok által inkább köthető bolyongásból, mely Budapest utcáin zajlik – de ténylegesen a látszatok és kényszerek, az önismeret és az önkép repedései, rései között, a magát fontosnak mutató fontoskodás színterén zajlik –, az elbeszélés hőse visszaérkezik lakására, és felkészül a halálra. Egy árulkodó mondat felvillantja, hogy az elbeszélőnek és hősének a halálhoz fűződő viszonya sokkal problematikusabb, mint általában másoknál lenni szokott. A képzelete által nap mint nap megélt erőszakos vagy önpusztítás általi halál ismerős számára. Ezek mind a saját halál érvényes formáját képesek ölteni számára. Azonban amikor a halálra készülődés rituáléi, a többiek iránti kegyelet jegyében elvégzett fürdés és a tiszta fehérnemű felöltése után az elviselhetetlen fájdalommal járó halál képe rémlik fel, akkor szóhoz jut a saját, igenelt: vagyis jó halál iránti civilizációs vágy. A kulturálisan belénk nevelt reflexek, a betegség, a fájdalom kelti fel az enyhítő és segítő gyógyszer iránti igényt. Az orvosi nyelv és az elsajátított tudás jegyében itt az elbeszélő többléte is felbukkan, amennyiben a lakásban – nem tisztázott módon – fellelhető gyógyszer hatásmechanizmusának pontos ismerete és leírása a légszomj előtörténetét villantja fel (így azonban a bolyongásra inkább menekülés vagy öndestrukciónak árnyat vetül, mert visszalép az archaikus nyelv és a szimbolikus jelek világához): „A pokol ugató kutyái azt kívánják, hogy tartsam a szám, ne beszéljek erről.” (23.)

A lakás orvosságos szekrényében talált gyógyszer visszavezet a halál archaikus, irodalmi hagyomány általi leírásának világából az orvosi nyelv világába: „A nyelvtövön fut egy ér, a vena lingualis, az értágító hatású nitroglicerin ezen a helyen könnyen átszivárog az érfalon.” (93.) Az elbeszélő akkor dönt az „orvosi segítség” igénybevétele mellett, amikor a halál nem történik meg nyelvi aktusként, akként tehát, ahogy az életben rejtőző halál felismerése és kimondása jelentené a halál vállalását és „megélését”. A Tárnok utca túloldalán még talán nyitva tartó orvosi rendelőbe akkor indul el, amikor belátja, hogy a halálhoz hosszabb-rövidebb, de fájdalommal teli út vezethet csak el; ekkor egy másik bolyongás veszi kezdetét, immár nem Budapesten, hanem a mitikus időtlenségben. Ennek a második bolyongásnak a hőse épp a saját halál iránti igénytől is vezetve kel útra.

(*egy üres hely*) A bolyongás és az alvilág között rejlik egy kihagyás a szövegben, ami a tényleges történések sorát illeti. Az elbeszélés lineáris

rendje többször csorbul, hisz a beszámoló elkerülhetetlenné teszi az utólagos pozíciók, nézőpontok folyamatos előre- és visszavetítését. De az a nagyvonalúság, amellyel az elbeszélés hőse a Tárnok utca túloldalára jut, és aztán tovább az orvosi rendelőintézetig, az ott történtek mind-mind lényegtelen, az elbeszélő igazság szempontjából jelentéktelen apróságokként hulltak ki a szövegből. A 98. és a 99. oldal között tátong egy üres hely, amely az elbeszélés idejének és a térnek hirtelen változásával kapcsolódik össze. Ez az irodalmi minták, az innen származó szerkezet miatt valóban nem fontos, sőt elhanyagolható. A bolyongás és az alvilág között átvezető gázló, palló, ösvény, az a vékony, hosszú vagy rövid út önmagában már nem hordoz újabb belátásokat: „Már a mentők infúzióra tettek, nagy szirénázások közepette vittek a Szent János Kórházba.” (99.) A határátlépés szimbolikus gesztusa hangsúlyozódik azáltal is, hogy az átjutás maga, mintegy a Tárnok utca túloldalára történő átjutás formájában történik meg. Néhány lappal később még visszatér az elbeszélés erre a mozzanatra, az araszolásra a fal mentén, de magában az orvosi rendelőben történtek nem kapnak szerepet.

(*az alvilág*) A bolyongás után az alvilágba végérvényesen megérkező elbeszélő az irodalmi beszéd egy nagyon ősi mozzanatához nyúl vissza, amely az ima, a fohászkodás, vagyis az elbeszélés invokálásának méltóságát őrzi és idézi fel: „A pokoli hangzavarban szólni tudjak. Minden elbeszélés anyja, Polymnia, légy hozzám kegyes, segíts át köznapi szavakkal a Styxen.” (169.) Ez ismételt arra az alapvető paradoxonra utal vissza, amely a saját és az idegen megoszthatóságának problémájaként már szóba került korábban is. A kórház, történetesen a János Kórház *révpártján* ért túlra ekkor az elbeszélés. Az irodalmi hagyomány nyelvének mintái, emlékei és tehetetlensége tovább lendíti a végső ponton

az elbeszélést. Ott folytatódik, ahol a saját nyelv magára hagyja az elbeszélőt. A fogalmi gondolkodás és a szavakon túli – mert idő és tér nélküli, vagyis a nyelv időrendszerében, amely igerendszerének is lételeme – világa a nyelv által csak töredékesen elmondható. A gondolat logikájának továbbvitelében radikálisabb lehetetlenség belátása lappang: azé ugyanis, hogy ennek a saját halál szókapcsolattal jelölt tudatállapotnak vagy közegnek a leírása, a szó szoros értelmében vett beszámoló nem valósítható meg. Mindösszesen olyasmiről lehet szó, amiről mind ez idáig: hogy metaforák, formák, minták és hagyományok tehetetlenségi ereje tartja mozgásban a szöveget. Ettől lesz természetesen irodalmi szöveggé is olvasható, és nem orvosi vagy kvázi orvosi leírás, a Raymond A. Moody által leírtakhoz kapcsolódó újabb beszámoló. Nádas Péter az idézett interjúrészletben arról beszélt, hogy ez a beszámoló az ő saját, kétségbevonhatatlan és tőle elvehetetlen tapasztalata a halálról. Amire a saját idegenné tétele során számunkra, olvasók számára csupán kísérletet tehet a szöveg szerzője arra, hogy saját nyelvébe vonja, és saját nyelvet alkot ennek a tapasztalatnak a közléséhez.

Ebben az elbeszélésben a kórház mint az alvilág alakváltozata jelenik meg. Az alakok, akikkel találkozunk, noha még mintha a mindannyiunkkal közös világ szereplői volnának, de valójában ekkor a nyelv, a tapasztaló nyelve már átkelt azon a Styxen, amelyre az invocáció utal. Átjutott a metaforák túlszéljára, és akikkel találkozik, akiket elbeszélése élénk állít, már számára a túlszél, az alvilág lényei. [...]

(a szívhalál) Az irodalom nagy szimbólumai és metaforái továbbra is megidéződnek, de az elbeszélés az újra felidézésüket akként hajtja végre, hogy lefosztja róluk az irodalmias, költői vagy nosztalgikus jelentéseket, és csupán a jelenség marad, mint az orvosi nyelv tárgya. A szakmai ismeretekkel felvértezett elbeszélő innentől kezdve egyre inkább átadja helyét az orvosi tekinteten alapuló nyelvnek. A klinikai beavatkozás eredményeként a kezelés által – talán csak a szokásos rutin jegyében – előidézettnek tűnő szívhalál után az elbeszélő nem szűnik meg követni az eseményeket. A metaforikusan a halállal azonosított néhány perces szívhalál emlékeinek leírása jelenti a *Saját halál* szövegének legnagyobb kihívását. Bár az elbeszélő érezhetően a klinikai halál jelenségének igen gazdag modern (például Raymond A. Moody munkáit) és a halál-leírások klasszikus szövegeit (egyebek mellett a *Tibeti Halottaskönyvet*) ismerve mondja el saját halál tapasztalatát, nyomon követhető a nyelvi távolságtartás és a különbségek tudatos érzékeltetésére irányuló szándék. Megkapjuk például a

jelenség élettani hátterének szabatos leírását. Vagyis a racionális okokat: mivel a szív ereinek szűkülete következtében fellépő oxigénhiányos vérellátás eredményeként a szívizomzat nem működik, a sinuscsomó az „individuális ritmust” nem képes tovább adni, ezért a szívizom nagy frekvenciával reszket. Miután a saját szívritmus leáll, az ember saját története kezdődik – vagy tegyük hozzá az elbeszélés szelleme jegyében: folytatódik –, ugyanis ekkor a határátlépés radikális formája következik be: kilép mindannyiunk közös, a nyelv által megosztható világából. [...]

(*tény vagy irodalom*) A saját halálról szóló beszámoló igyekezete megtörik a nyelv jelenlétén. Ahol Nádas Péter járt, aki akkor már nem volt Nádas Péter, ott nem volt vele a nyelve, a saját nyelve, amelyet csak akkor kapott vissza, amikor reanimálták. Mégis mennyi minden marad, ami a nyelv velejárója, amit nem lehet egyszerűen kitessékelni az írónak. Mindebből úgy tűnik, hogy a halál elbeszélése és a hozzá vezető út allegorikus, szimbolikus jelentések sokaságával van körülvéve. Ennek belátása által válhat az olvasásban irodalmilag is kihívó és izgalmas művé a *Saját halál*. Vajon Nádas Péter, amikor saját halálának tapasztalatait írja le, tényleg a halálról beszél, vagy inkább a halál metaforáit írja vissza az irodalmi beszéd kereteibe? – Olyan kérdés ez, amely az értelmiségi közbeszéd közös bölcsességére tarthat igényt. Nekem nincs válaszom.

Borbély Szilárd

(Az írás megjelent az *Alföld* című folyóirat 2005. márciusi számában, majd a szerző *Egy gyilkosság mellékszálai* című kötetében, Vigilia Kiadó, Budapest, 2008.)

WEÖRES SÁNDOR

Vas Istvánhoz

Az igazság józan sugarában
élted volna végig életed,
de összemosódik a homályban
a „nem szabad” és a „nem lehet”.

Most jársz épületed tetején,
létrejött mindennek ellenére,
teremtényeidhez könnyedén
fűzöd a tűnt időt évről-évre,

így az élet széles folyamát
műved lába köré kanyarítod.
Nagy a folyam! Mi van odaát?
Már akármi: szembenéz az „itt” s „ott”.

„... Az végeknél...”

(Kommentár Ottlikhoz avagy a műelemzés bukása)

- Részletek -

Kardos István emlékének

Vitézek! mi lehet
Ez széles föld felett
Szebb dolog az végeknél?
Holott kikeletkor
Az sok szép madár szól,
Kivel ember ugyan él;
Mező jó illatot,
Az ég szép harmatot
Ád, ki kedves mindennél.

Az nagy széles mező,
Az szép liget, erdő
Sétáló palotájok;
Az utaknak lese,
Kemény harcok helye
Tanuló oskolájok;
Csatán való éhség,
Szomjuság, nagy hévség
S fáradtság: mulatások.

(Balassi Bálint:
Egy katonaének)

„**A**városkának volt egy erős kis vára, amely hat évvel a mohácsi vereség után feltartóztatta és visszaverte a törököt. Kétezeren védték a képtelen túlerővel szemben egy teljes nyári hónapon át, esztelen bátorsággal és okos tárgyalásokkal, mert akkor már tudták, hogy kivel van dolguk. Tizennyolc heves rohamot állt ki a vár és a védők: városlakók, polgárok, parasztok, katonák; akkor az ostromló kimerült, feladta, elvonult örökre. Fura dolognak látszik a nyugati határ szélén védeni egy kis várat, a belülről jövő töröktől, amikor az ország már elveszett, s az ellenség itt már éppen kifelé menne.” (*Iskola a határon*)

„Van kisebb játék, és van nagyobb játék. »Nincs szebb dolog, mint ez a béke, ez a humánus tevékenység, ez a játék itt...« – De van-e szebb dolog az végeknél? Ahol kikeletkor a sok szép madár szól s homlokodon a vér lecsordul! A katona nagyobb játékot játszik – vagy mindenestre játszott Balassi Bálint idejében, mint a játékos, és életre-halálra –, Balassi pedig még ennél is nagyobbat, költészetet. S hogy ez még életnél-halálnál is nagyobb tétre megy, mehet – ez még hosszabb téma.” (Hosszú beszélgetés Hornyik Miklóssal, 1978.)

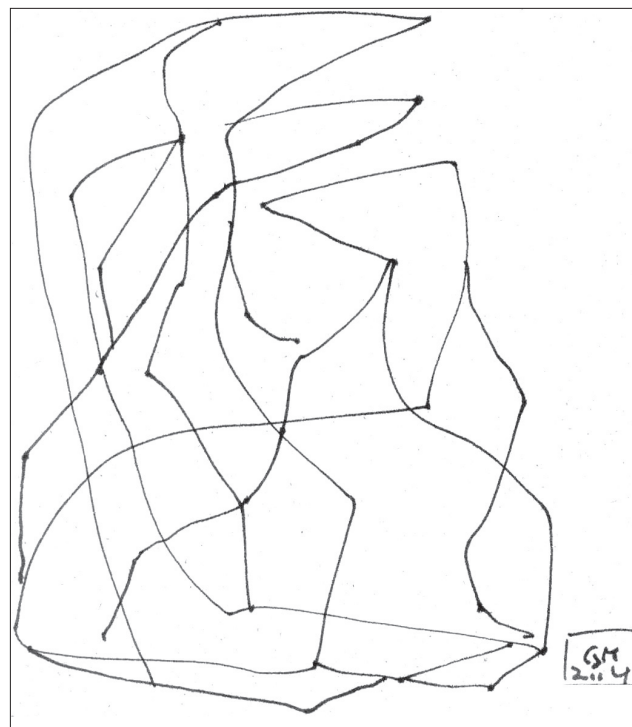
Kőszeg végvár. Azt jelenti, hogy valamit és valakit védett, meg azt, hogy e védelemnek végső, elszigetelt helyszíne volt. A kőszegi várat távolról ama bevehetetlen hegyek, az Alpok előhegyei határolják, melyeket a kamasz-lélek végváraiként, és védőbástyáiként említ egyszer áttételesen az *Iskola a határon* elbeszélője, miközben az egyik főszereplő neve is bekerül az utalásba: „»Itt van az új medvétánc« – füttyörésztem évtizedeken át szórakozottan, meghatottság és emlékezés nélkül, fürdőszobákban vagy dúdoltam befelé, magamban, idegen városok utcáin, titkos nyugalommal, tudván azt az egy-két biztos dolgot. Mert ezek nem légvárak voltak, hanem bevehetetlen szilárd erődítmények. Csak nem mindig tudja az ember: jönnek rövidebb-hosszabb rossz időközök: nem lehet mindig tudni: de aztán visszatalál az ember: mindig vissza lehet vonulni a rendíthetetlen falak közé, hegyeinkbe.” A végvár élete: vitézek, férfiak, katonák, parasztok, polgárok műve; az *Iskola a határon* intenzív élete a lét kiskadétjainak a műve. Vitézül, férfiasan élük ezt az életet, melybe elvérzés, árulás és bukás is beleértendő, mert korán, meglehet tán éppen *időben* szembesülnek a végekkel, a végsőkkel. Ottlik műve a végső dolgok könyve. Szó van róluk, de nincsenek kimondva egyetlen helyen sem. A kimondás itt férfiatlan dolog, márpedig nincs férfiasabb könyv az

Ottlikénál. A teljes szöveg egyetlen, végső hallgatás – a végén, a határon – a történetek által, a történetek fölött. A végsők határokat is jelentenek. Csak az akkori katonai oktatásügy véletlene lett volna, hogy ez az iskola a határra, az *egykori helyszínre* telepített? Tarthatjuk-e véletlennek, hogy e határon minden megtörténik, aminek nem volna szabad, s aminek mégis meg kell történnie; s hogy itt minden – eseményé lesz? Tarthatjuk-e véletlennek, hogy a mindenség e kiskadétjai, nevelődésük során, a lét elviselhetőségének a határára jutnak, hogy ott a végsőkkel szembesüljenek? S tarthatjuk-e véletlennek, hogy a címbe foglalt *határ* köznévi egyben a műnek *mint* regénynek legfőbb szervezője? A határ – iskola. Ottlik művészete a határolás iskolája. Ezt jelenti: a végsőkhöz eljutni, ott, akkor abszolút telítetten megállni; és mindent tudva már: elhallgatni, férfiak hallgatásával. Ha lehet mondani – igazolni persze aligha vagy csak ügyefogyottan –, akkor az *Iskola a határon* több száz oldalával együtt legszükszavúbb könyveink egyike. Nem sokat beszélnek itt, vezényszavak és parancsok pattognak inkább, meg mondatfüzéreket összerántó, rövidítő mássalhangzók torlódnak össze az alig mozgó ajkakon. Érthetetlen nyelv hangzik föl, amit akkor és ott mindenki ért és beszél; káromkodásokból font vesszőcsapások és szeretetértések; nem civileknek való beszéd ez. Amennyivel közelebb áll a hallgatáshoz mint a társalgáshoz, annyival közelebb az értéshez is. Éppen ezért: a legjobb lesz – lenne ott és akkor – itt és most – elhallgatni, nem szaporítani a szót, behúzódni csendben ama bevehetetlen erődítmények, végvárak, hegyeink közé. Annál is inkább, mivel a végek a határoknál éppen csak felrémlenek, éppen csak „kezdődnek”, de egyáltalán nem jelennek meg. Hogy – „teszem azt” – mivégre csináljuk mindezt, mik s kik vagyunk? Még. „Mi ez a vélt nagy egyetértés?” (Tandori Dezső remek, gyanakvó kérdése hangzik így, az *Iskola a határon*-ról szóló esszéjében), és ugyanakkor miért van mindig – túlon túl sokszor határon, a saját határain az élet, holott oly ritkán vagy éppen hiába valóan ismerjük föl, hogy éppen e végsőknél tart? Egyetértés ide vagy oda... Hiszen az önismeretnek is nagy könyve – iskolája – egy, e tekintetben páratlanul iskolázatlan országban ez a regény. Végső-kig értelemmel közelít végsőinkhez, határainkhoz, pontosabban *mindig ott és akkor van*, anélkül, hogy egy pillanatra is megcsonkítaná „az intenzív életet” (így nevezi Ottlik a regényműfajt). Mit kell szükségképpen igazságtalanul, s mégis valami mélyebb igazságnak megfelelően – elviselni? Mikor és hogyan felel az ember azért, amit nem követett el, de a justizmord mégis valahogy joggal hajtatik végre rajta, hiszen itt senki sem lehet ártatlan?! (Szükségtelen, demoralizáló fényűzés az ártatlanság.) Mi az arányérzék, s mi a ritmus, mi az önfenntartás,

és mi a forma, mit kell kibírni, és viszont mit nem szabad; mit lehet és mit nem? És mi „ez az egész”, mely méltán neveztetik a szövegben többször is *nagyszabásúnak*? S ha más nem, hát ez a jelző a szabadító vigasza „ennek az egésznek”, mely megfoghatatlanul, mégis elhallgattathatatlanul árad a műből. És áradni is fog. Talán örökre. Anélkül, hogy külön elvárná. Mert az „örök” az Ottlik-műben valami olyasmi, mint ama kátrányos kéznyom, a Medvéé, mely az árnyékszék olajos falán marad, ez a *monumentum*, amelynek örökkévalóságáról néma természetességgel mindenki tud a tanúk közül, de nem kell „külön” odafigyelni rá, vagy megemlékezni róla. Végső-kig kemény, *érzéketlen vigasz* ez a jelző: nagyszabású. Ama nehéz, és későieknek aligha megtanulható tartásé, mely maga is egyszemélyes védőerődítményeink, határaink öntudata, ama tartás vigasza tehát, hogy *aki szerencséből* (?) vagy kegyelemből *elszenvedí*, illetve *aki meri – annak „mindene megvan”*. Ottlik irodalmának végső mondata, nyelvének és világának mintegy a határa ez a novella – és kötet-cím: *Minden megvan*. És ha minden, akkor mi még?! hiszen „mi lehet / Ez széles föld felett / Szébb dolog az végeknél?” *Az alreáliskola tehát: rém jó dolog*. Ennyi az egész. S mivel ennél több nem mondható, az elemzés *eleve, fogalma szerint*: beszekundált.

Két helyen is sejteti *Próza* című kötetében a katonaiskola ilyen pokoli értelemben vett pozitívását: „Az *Iskola a határon*-t például nem akármilyen olvasók értették félre... legkiválóbb kritikus barátaim között is volt olyan, aki nagy dicséretként azonnal azt írta nekem, hogy megbetegítettem a könyvemmel, nem tudta abbahagyni, egész éjjel olvasta, köz-

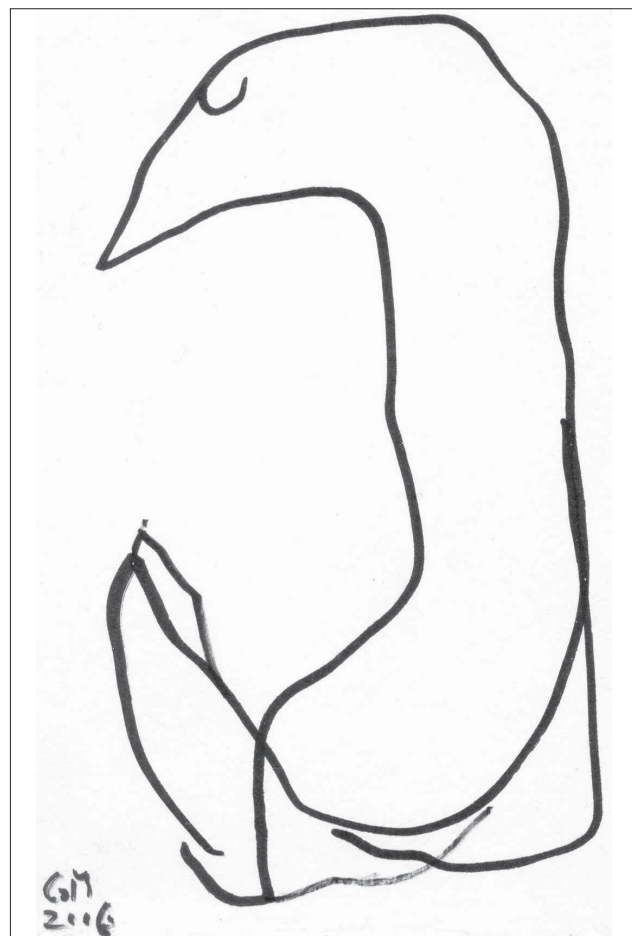
ben kihűlt a lakás, jéghideg lett a szoba, ő maga meg náthás vagy influenzás lett. Azt válaszoltam: Jól van, de azért olvasd el még egyszer.” (*Hosszú beszélgetés Hornyik Miklóssal*) És a másik utalás: „Valaki egyszer megkérdezte tőle, hogy csakugyan olyan rettenetes volt-e a katonaiskola. Musil hahotázni kezdett. Persze, hiszen éppen a rettenetességet hagyta ki belőle. De arról sem írt, hogy ki lehet-e bírni az emberi társadalmat még szélsőségesen őszinte kedvében is, a civilizáció önáltatása nélkül.” (*Ugyanott*) Ugyanakkor igaza van Tandorinak, hogy Ottlik műve nem tanítás, hogy nem erkölcsi példázat, hogy nem buzdító ifjúsági olvasmány, hogy – teszem hozzá túlozva –, nem *Egri csillagok*. Persze hogy nem, de azért valami elsüllyedt pozitivitás, archaikus honnété, és önkéntelen, áttetsző harmónia is benne van, mindennél erősebben. Az a fajta pozitivitás és nemesség, melynek meghatározása egy megromlott, rendetlen jelenben lehetetlen, *noha* e vonásaival Ottlik könyve példát és indítást adott a legújabb prózának, melynek valóban jó teljesítményeiből az elveszett tartás, ez az esztelen „végvári” harcmódot *nem* hiányzik. Kicsit mindenki, aki ebben a régióban él, ír és mozog, akarva – nem akarva – a Habsburg – kaszárnyasárga – színéből válik ki, bújik elő, alkatának, tartásának megfelelő színeváltozással.

Ha azonban Tandori igazával nézzük a művet, akkor valóban: *mindössze* egy „intenzív életet” látunk, egy működést, nem pedig a végsőkkel való póré „fenyegetőzést”. Működik egy olyan-amilyen (tehát elég *rémes*) társadalom, a növendékeké meg a feletteseiké. Ennyi az egész. Működnek benne, akiknek s amiknek működniük kell. Mindennek funkciója van – szerves. Él, ennyi az egész. Ha *csak* innen nézzük, akkor *csak* ez mondható: az *Iskola a határon* a magyar próza legszerveesebb regénye. Mindenek fölött: él. Úgy hiszem, semmi mást nem lehet vagy legalábbis nem tudok róla mondani. Ami ezután következik: formakijelentésekkel álcázott hallgatás, az elemzéssel leplezett kommentár, hiszen egy Ottlik-mű kommentárja, elemző elsajátítása legfeljebb a *velehallgatás* lehet. Ez a némaság persze, ha tényleg „az övéi” vagyunk már, egyáltalán nem torokszorító, hanem abszolút telt, telített, mint Rilke híres bábuja (Duinói elégiák), és szabad, mint Balassi „szép madara”. Aki tehát – különben joggal – azt mondja, hogy az *Iskola a határon* valószínűleg a legjobb magyar regény, azon túl, hogy végre már félig-meddig közhelyet emleget – vajmi keveset mond. Több annál: intenzív élet. Tehát regény. És mi többet lehet mondani róla mint azt, hogy – önmaga? Semmit. [...]

Az *Iskola a határon* olvasása közben és utána távoli lesz minden, de nem hűvös, kontúrosabb és élesebb, de nem sivárabb. A dolgok megnevezése által az elviselhetetlen fölé kopár vigasz borul: Közép-Kelet-Európa éjszakáját a Marcus Aurelius-i

„értelem égő lámpája” (Kosztolányi) világítja be, de föl nem szakítja. Világot-tudomásul vétel és világuidegen hit, kétely lágysága és bizonyosság vaszilárdsága; ahogyan a könyv is, a cigarettaparázs megvilágította arccal és éjszakával zárul, sejtelmes fényárnyékban, akár egyetlen, hatalmas előérzet.

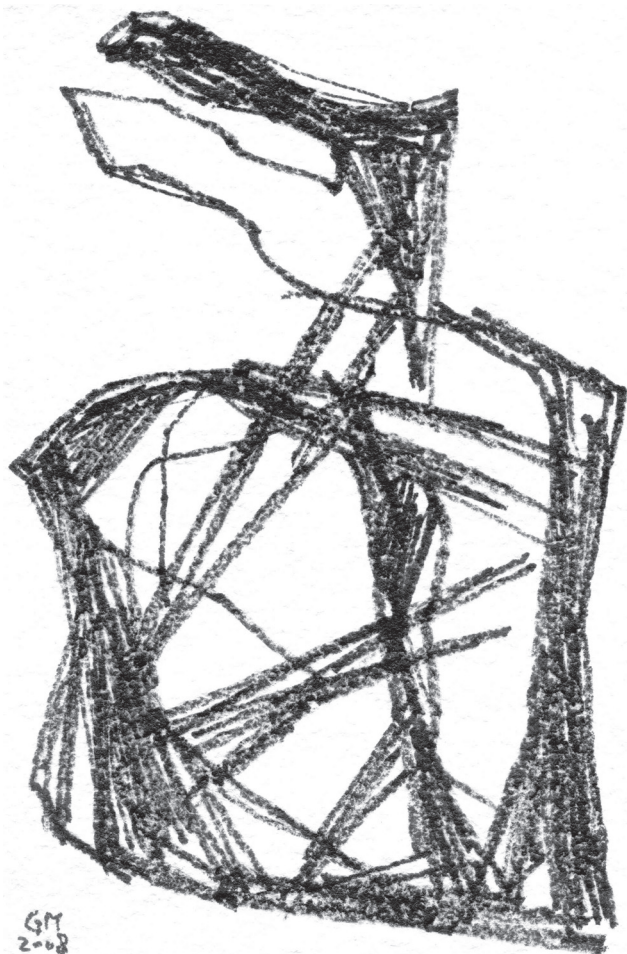
Minden *más* lesz e könyvtől, más-világi fények és árnyak keletkeznek. A *más* nem föltétlenül transzcendenciára utal, hanem a rendkívül földi, csak a matériát rögzítő, kínos pontosság hozza létre a paradox hatást: a rejtjeles üzenetet egyik túlvilágról (a műéről) a másikra (az olvasóéra). Minden túl van benne nagyonis materiális értelemben az

elviselhetőségen, a józan, evilági mértéken. Azzal együtt, hogy semmi rendkívüli nincs benne, ha csak nem a realitás. Ezért is végső szervezőlve az értelmes határ és a józan mérték, mint a (végül is) lehetséges szabadulás szolgálói. A már említett szolgálat-etika ez, mely önkorlátozásokból és tilalmakból épül föl, s kizárólag ilyen módon érhet el nem várt szabadságfokokat, az „ittas elégedettség”-ig, meg addig a mámorig, „hogy a két lépcső közül azt választhattuk, amelyik jólesett”. És ha ez a szabadság meg-megadatik olykor, ha van szabad lélegzet (amellyel oly gyakran „beszívja” az olvasó ezt a szöveget), akkor ennek kemény szolgálat, állandó készenlét a feltétele a mű megformálásában;

az *Iskola a határon* szabad lélegzete ezért kapcsolódik össze természetes módon ellenálló voltával; ellenáll az olvasónak, a világnak, önnön „sírásának”, az átázott cipónek, Merényiék fosztogatásának és az árulásnak – tehát szabad.

Valódi, mélyről jövő, mindentudó tudatlanságra szoktat, a felnőttek távoli, hosszú pillantására, mellyel „csak úgy elnézzük ezt az egészet”, már-már az elégedettség határán. A kiskadétkok végül „mindent megtudnak”, mondjuk: felnőnek. De ez csupán a nem-tudás tudásának békés és tanácstalan határait jelenti, „az végeknél”, ahová már nem áll szabadságukban átlépni. Ottlik szereplőinek pillantásában minden nagyonis materiális tárgy és minden nagyonis szellemi tárgy csillagtávoli mélységélességet kap, miközben elviselhetetlen közelpéppé, szorongató, testközeli rémlátomássá is válik. A regény epilógus jellegű zárófejezeteiben hármójuk, Medve, Bébé, Szeredy viselkedésében jól észrevehető változás: megkönnyebbülés, föllélegzés áll be, holott csak ekkor, a végén kezdődik otthon-talan hazatalálásuk, a végtelen közbjáték, melynek „a közepe, mint a semmi”. Otthontalan hazatalálásuk annak a határnak a fölismeréséből és a megértéséből fakad, hogy a valódi, végső elfogadás az, hogy „mindez így megy tovább”, és nem az, hogy

„ez így nem mehet tovább”. A végszó itt a végtelen folytonosság beszéde, amit a csöndes lefelé hajózás jelent a vízen; ez a folytonosság a modern regény igazi és legmélyebb témája. A *végszó e műfajban: az előérzet*. A mindentudó nem-tudásnak hármójuk életműködésévé s így a velük haladó, majd velük hallgató befogadó életműködésévé kell válnia. Mert hiába tudnak ők már mindent, nem képesek ellenállni továbbra sem például *az áhítat* ingerének, és a kicsiny meg az elesett, meg a romlékony-fenséges nyomor előidézte ingernek. Vagy egy kiadós ülepen rugás ingerének. Az igazi író kegyetlensége mindig kíméletlen megkegyelmezéssel – ha csak egy villanásnyival is – végződik. A legnagyobb sivárságban és a legvigasztalanabb megedződésben ott a „jó vég”, ha csak egyetlen pillanatra is. Ez nem feltétlenül hit, inkább rebbenő, rándulásnyi szabadság. A „minden megvan”, a nagyszabású életnyomorúság elfogadása nem lemondás, hanem valódi, mélyen beszívott szabadság. Igazi *kilépés*, a szembenállás görcse nélkül: megengedem magamnak, hogy mindent fölírva, kényemre-kezdvemre, szabadon szeressem „ezt az egészet”.

Mindezt nem „valaki”, nem *a* személy mondja a műben, hanem az eredeti értelemben vett *persona*: nem ő, hanem *a hang*, pontosabban *ama eszköz*, szerszám, amelyen át halljuk: *a hangon* át van a beszéd. Hogy a *persona* mögött mi vagy ki áll – titok marad (amit a regénybeli nevek jelentőségteljes talánya is jelez), melyet firtatni nem áll szabadságunkban, és ily módon: fölösleges. Hanem figyeljünk *a hangra*, arra, amelyen keresztül elér minket a beszéd. A beszéd itt nem valakié, hanem a szöveg, a regény egésze. És mégis: a „ki ő” tabuja e hang által – melynek révén mégiscsak megszólal, ha részlegesen is, de – folyton fölfeslik. A *persona mögötti* megmutatkozás és a rejtőzködés határán áll. Ha létezik egyáltalán ilyen talányos sáv, mely elválasztja a maszkot az arctól, attól/azoktól, akinek/akiknek „tízezer lelke van”, ahogyan Medve zárómonológia állítja. Talán e *nagy létszám* féken tartására is szolgálnak a határok. Hiszen gondoljuk meg: a regény ellenállását az az energia is táplálja, amelynek révén senkivel, egyetlen szereplővel sincs teljes azonosulás. Mindenki bűnös itt, senki sem maradhat ártatlan (*szükségtelen* lenne), senki sem *túl* rokonszenves (ahogyan ez utóbbit Tandori oly nyomatékkal s joggal emlegeti). Micsoda „összszeesküvés” kell itt saját világa felett, hogy *ne* ölelje magához Medve Gábort, még ha emlékmű állítatik is neki. De hiszen nemcsak neki: Bébének és Szeredynek is, Colaltonak és Tóth Tibornak is; de menthetetlenül emlékműve ez Merényinek is, sőt még Schulzénak és Zámencsik Béluskának is. De azonosulva rámutatni valamelyikre, hogy „ő az”, hát azt azért nem...

Szigorú könyv, etikáját *tehát* irgalomból fonták. Továbbá az *Iskola a határon* a civilek életébe valami régi értelemben vett, netán végvári szolgálat-tudatot és rendet visz bele. Vitézül teljesíteni egy egészen kicsi feladatot, ami eladdig lehetetlennek tűnt. Az említett, 16–17. századi értelemben érvényes katonaevények megfoghatatlan jelenlétét idézi elő bennünk – a világra nézés kedélye, sőt nyájas-sága által. Valami hiánytalanul eltűnt tökéletesség és *nemesség* által (az ostoba félreértéseket előzve: *érdem szerinti nemességre* gondolok).

Ahogy a beszélő persona mögötti(ek) rejtélyes(ek), ugyanúgy rejtélyes személy a könyv lehetséges, a forma jósolta befogadója is. Az *Iskola a határon* ugyanis egy *másik* alreáliskolai növendék-tételez föl az olvasójában, aki ugyanakkor majd csak e könyv révén válik igazán katonaiskolássá. Tehát előfeltételezi azt, akit ő teremt, aki általa lesz. Akinek már annak kell lennie, hogy megérthesse, de igazán csak akkor lesz az, ha már megértette, vagyis megtanult vele hallgatni. Egyetlen zárópéldával kísérem meg érzékeltetni ezt. Előszörre teljesen elfogadhatatlan és kibírhatatlan a kőszegi katonaiskola, nincs ember – mondja magában eleinte az olvasó –, aki ezt túléli, anélkül, hogy tönkre ne menne stb. Aztán lassan *hozzászoktat*, mert hát végtelen szoktatás-sorozat ez a könyv; *hozzászokunk* ahhoz, hogy az ember túlélje, persze nem „anélkül”, hogy kiheverné stb., de ki-ki a maga mértéke szerint – túléli. Lassan mindent megtanulunk itt. Például a börtön és a szabadság határán való létezését, ezt a végső mezsgyét. És mindent, ami „vég”. A szoktató vezettetést, a könyv beérését a befogadóban, növendékké alakulásunkat akkor vesszük majd észre igazán, amikor valamennyire összeroncsol, szétzülleszt (ahogy minden igaz műnek ezt kell tennie); *amikor egyszerre tehetetlenül kezdjük (néha) megérteni Schulzét, és egyszerre kezdünk (néha) ingerültek lenni Medvével szemben*. Megint úgy éreztem, hogy Schulze Tiszt-helyettes úr a nehéz helyzetben csak azt tette, amit tennie kellett. Nagyjából igazat adtam neki; mindenesetre meg tudtam érteni, hogy miért zárta le így az ügyet” – írja Ottlik még az első napok idején, és bajban csak akkor leszünk majd, amikor ez a mondat-sor jóval később is eszünkbe jut, mintegy ellenállásunk kikezddhetőségét sejtetve. Beérik a könyv, amikor névtelen kényszer alatt Bébé egyetlen pillanatra *mintha* átállna Merényiékhez, és már nemcsak a nagydarab, goromba, de jóindulatú Szabó Gerzsonhoz vonzódik, hanem elbűvölve az erősebbek „szabadságától”, napokig *jól érzi magát* a focicsapatban. Csak oldalakkal később jövünk rá, mi is történt, de akkor Bébével együtt már benne vagyunk a csőben; az is igaz: *nem úgy Medve! Ő végig kitart*. (Az elemző nem szabadulhat a gondo-

lattól, hogy ez a kitartás *is* homályos, korai halálához vezet.) Mindenesetre *késő már, megtörtént, amire a befogadáshoz szükség volt*, hiába csapják ki időközben Merényiéket. Ottlik ehhez a mélyponthoz könyörtelenül elvezeti olvasóját. El kell fogadni egy tehetetlenségi ponton túl ezt az irracionális parancsuralmat, oda kell adnunk magunkat, sőt bele kell törődni, *hogy az ellenállás és a szuverenitás ne a puszta ellenállásban és ne a puszta szuverenitásban merüljön ki*, mert annál e kettő jóval finomabb, hogy ne lenne nagyon-nagyon sebezhető. Ezt a finomszerkezetet kell hallatlanul erőssé tenni, részben *ezáltal* az elfogadó hallgatás által is, mellyel belekerülünk abba a tehetetlen körforgásba, amelyben Schulzénak lesz „igaza”, puszta hatalma révén. Hogy világos legyen: *nem azonosulás ez, hanem kivárá*s. Aki visszamegy a szökésből az iskolába, aki végül is nem megy haza az anyjával, aki ott marad, sőt, aki az átállás határán áll, még lehet szabad: *jobban tudja, miről van szó*. Ebben a pillanatban hat a kígyóméreg mint panacea: a ködben boldogan elszabotáljuk a csuklógyakorlatot, sőt ellenkezőleg, *már* arra is van esélyünk, hogy akárcsak Medve, elengedetten végrehajtsuk a ködben a gyakorlatot. Éppen azért, mert el is szabotálhatnánk. *Ettől kezdve szabadon vagyunk szolgálatban*.

Az *Iskola a határon* egy katonai alsóreáliskolában játszódik, egy végvár környékén. Jól jegyezzük meg: *alsó, reál, iskola. Határ, végvár*.

1980

Balassa Péter

(Az esszé megjelent a szerző *A színeváltozás* című kötetében 1982-ben a Szépirodalmi Kiadónál.)

Között

A levegő nagy ruhaujjai.
A levegő, amin szilárdan
támaszkodik madár s madártan,
az érvek foszló szélein a szárny,
egy percnyi ég beláthatatlan
következményű lombjai,
az élő pára fái, felkanyarodva
akár a vágy, a fenti lombba,
percenként hússzor lélegezni
a zúzmarás, nagy angyalokat.

És lent a súly. A síkon röghegyek
nagy, mozdulatlan zökkenései,
amint feküsznek, térdenállnak
az ormok és a sziklahátak,
a földtan szobrai,
a völgy egy percnyi figyelem-lazulás,
aztán megint a tömbök és a formák,
meszes csonttól körvonaltól
kővé gyűrődött azonosság.

Az ég s a föld között.

A sziklák roppanásai.
Amint a nap átlátszó ércei
már-már magukba, fémmé a követ,
ha állat járja, körme füstölög,
s köröznek fent a sziklafal fölött
az égő paták füstszalagjai,
aztán az éj a sivatagban,
az éj, amint kioltja s kőmivolta
magváig ér, fagypontra alatti éj,
s amint hasadnak és szakadnak
a porcok, forgók, kőlapok,
amint feszítik véghetetlen,
széthasgató önkívületben
a fehér s a fekete mindennapos
néma villámcsapásai –

A nap s az éj között.

A szaggatások, hasgatások,
a víziók, a vízhiányok,
a tagolatlan feltámadások,
a függőlegesek túrhetetlen
feszültségei fent és lent között –
Éghajlatok. Feltételek.
Között. Kő. Tanknyomok.
Egy sáv fekete nád a pusztaszélen,
Két sorba írva, tóban, égen,
két sötét tábla jelrendszerei,
csillagok ékezetei –

Az ég s az ég között.

A határ, a határtalan és a meghatározhatatlan

Óze Sándor: A határ és a határtalan. Identitáslelemek vizsgálata a 16. századi magyar ütközőzóna népeességénél. (METEM Könyvek 54), Budapest: Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, 2006, 365 p.

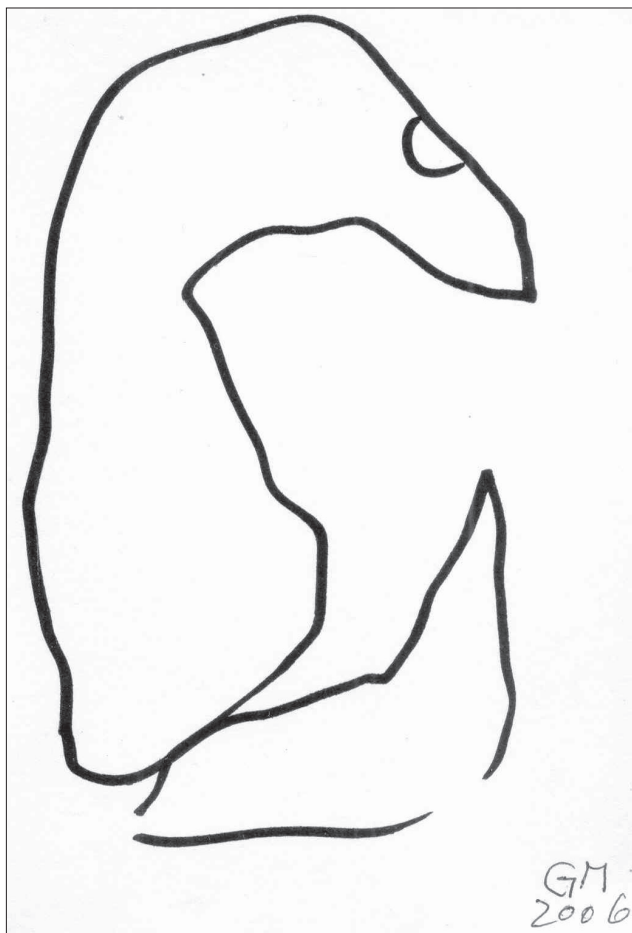
A nyilvánosságnak szinte teljes kizárásával, a magánkiadások mostoha sorsával vete-
kedve jelentek meg Óze Sándor visszhangra
érdemes gondolatai (a technikai szerkesztés lelkes
amatőrök munkáját dicséri, és a könyv gyakorlatilag
beszerezhetetlen). Ezért is tartom szent felada-
tomnak a könyvben kifejtett elméletnek a népsze-
rűsítését.

A bevezetésben Óze kijelenti, hogy tanulmányai
a korai nemzettudatot vizsgálják. Időhatárként az
1526-os és 1566-os évet jelöli ki. 1566 a nagy török
hódítás befejezését jelenti. Ekkor halt ki az a
generáció, amely még egészen látta az országot,
s ekkor még senki nem gondolt rá, hogy ez a meg-
osztottság milyen tartós lesz. A szerző a társada-
lom minden rétegét felsorakoztatja könyve lapjain
különösen nagy súlyt helyezve a végvári katona-
ság és a jobbágyok közti viszony vizsgálatára, az
egymással kölcsönös kapcsolatban álló határné-
pesség ideológiai kapaszkodóit kutatva. Figyelm-
be véve a kommunikáció- és hatáselmélet, a kul-
turális antropológia és a szemiotika eredményeit
Óze a társadalom egyes csoportjainak testületi tu-
datát próbálja leírni a kor háborús történéseinek
és felekezeti fejlődésének a tükrében. Ez a probléma
a szerzőt már 15 évvel korábban megjelent első
könyvében is izgatta (Óze Sándor: „Bűneiért bünteti
Isten a magyar népet”. Egy bibliai párhuzam
vizsgálata a XVI. századi nyomtatott egyházi iroda-
lom alapján. Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum,
1991. Bibliotheca Humanitatis Historica a Museo
Nationali Hungarico Digesta II).

Vajon mi volt az a szellemi hatás, életstraté-
gia, mely a 16. századi magyarságot eltántorította
a szakadék széléről, s mi adott számára erőt a
későbbi évszázadokban a túléléshez. Óze Sándor
könyvében három téma köré csoportosította kuta-
tási eredményeit, s ennek megfelelően műve három
nagy fejezetre oszlik.

Könyve első fejezetében Óze a 16. századi
határvidék mozgástörvényeivel foglalkozik. A feje-
zet elején kifejti, hogy a vizsgált korban a végítéletet
az addigi északi irány helyett most már délről vár-
ták, melynek oka a 14. század vége óta folyamatos
török támadás. A mohácsi csata, illetve a 1543–44.
évi török hadjárat után a határvidék szervezőere-

jévé a vár vált. A végvárakban tartózkodó katonák időszemlélete megváltozott, s az apokaliptikus idő lett itt úrrá, melyben egymástól távoli korban élt egyes hősök olykor együtt harcolnak (pl.: Deli Marko és Hunyadi János). A halál minden embert egyenrangúvá tett a harcmezőn és a várban, így a szerző kijelenti, hogy kialakult egyfajta demokratikus testületi tudat is. A határvidék népességének kollektív identitását bizonyítja a török által kért és legtöbbször halálra szánt katonák gyakori ki nem adása. A katonai életforma, mely a török jelenlétének állandósulásával radikálisan megváltozott térben még a parasztság számára is az egyetlen járható utat jelentette, lehetővé tette a hőssé válást, s ezáltal kiragadta a hajdúkat és parasztokat a végtelenül csordogáló vagy ciklikusan visszatérő időből. Ez az a változás, mely a sok kis csoporttudatot eggyé kövacsolta, s az egész közösségre érvényessé tette „a kereszténység védőbástya” eszmét.

A fejezet fő forrása Nádasdy Tamás nádor és Csányi Ákos kanizsai tiszttartó közti, Óze Sándor által kiadott levelezés (500 magyar levél a XVI. századból: Csányi Ákos levelei Nádasdy Tamáshoz: 1549-1562. Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum, 1996.). Csányi levelei azért tekinthetők jó és hiteles forrásnak, mert kiderül belőlük, hogy írójuk több jellegzetes identitáselemet is magáénak tud. Több rivális motívum is megfér nála, s ezek olykor egymásba is csúsztak. A „kereszténység védőpajza” to-

poszt vizsgálva például a szerző felfedezte azt, hogy ez csupán a latin nyelvű irodalomban volt használatos a 15–16. században, a magyar nyelven pedig csak Balassi költészetében és Csányi leveleiben fordul elő. Noha Csányi nem tudott latinul, mégis használta e kifejezést. Ez arra enged következtetni, hogy a végvári katonaság tudati állapotában jelentős mértékben megtalálható volt ez a gondolat. A toposz ugyan a humanizmusból is levezethető, de Óze arra mutat rá, hogy ez a hőskultusz egy több évszázados hagyományból is táplálkozott. Ezeket ez elemeket felismerve kutatja a szerző a dél-dunántúli hajdúk és a helybeli társadalom viszonyát.

A határ menti háborúskodás nemcsak a katona, hanem a paraszt életére is hatással volt. A hadszervezet nem pusztán a katonaságból állt, mert a 15-20 ezer katona csupán a jéghegy csúcsát alkotta a határvédelemben. A katonák és a parasztok szoros gazdasági és ideológiai szimbiózisban éltek egymással, s ezt erősítette a felek közös vallási identitása is. Ezek figyelembevételével a szerző a reformáció terjedését veszi szemügyre a dunántúli Nádasdy-birtokokon. Feltűnő, hogy a változást Kanizsán annak katonai parancsnoka, Csányi kezdeményezte, s öt év alatt sikerült neki a várat és környékét a reformáció útjára terelni. Ezalatt jutott arra a meggyőződésre, hogy a török hódítást nem lehet feltartóztatni. Az is kiderül továbbá levezetéséből, hogy a törököket állandó győzelmeik miatt Isten embereinek tekintette, s Isten szerinte bűnei miatt bünteti a magyar népet, ezzel együtt Csányi a bibliai „választott nép” párhuzamot is megemlíti. Óze a Nádasdy-uradalomból kiemelten foglalkozik az örményesi pálos kolostorral, melyet a török feldúlt. Ennek fontossága szintén a kanizsai parancsnok Csányi leveleinek fényében érthető, akinek védelmére volt bízva ez a kolostor. A szerző, megvizsgálva az adatokat, elemzi a kolostorhálózat megszűnését és annak betagozódását a végvárrendszerbe. Összességében elmondható, hogy a végvári katonaságnak nagy szüksége volt köreikben tevékenykedő prédikátorokra, emellett fontos volt számukra az is, hogy környezetük is ugyanabban a vallásban éljen, melyben ők.

Az első fejezet utolsó két tanulmányában Óze a ferenceseknek a reformációban játszott szerepét szemléli, leszögezve, hogy tévednek azok, akik folyamatosságot vélnek felfedezni az obszerváns ferenceseknek a Dózsa-féle parasztfelkelésben, illetve a reformációban betöltött funkciója közt. Óze szerint a végső veszedelemhez, azaz a törökhöz való viszonyulás jelentette a ferencesek számára a vízváltást. Az ellenállás vagy alkalmazkodás kérdésére adott válasz döntötte el, hogy egy ferences a reformáció támogatója vagy ádáz ellenfele lett. A másik oldalon viszont éppen azok a hódoltságai közösségek maradtak katolikusok, ahol fennmaradt a

ferences kolostor. A szerző húsz reformátort mutat be, akik szerinte a ferences rendből léptek ki. Közös bennük, hogy délvidéki származásúak, s nagyjából kortársak. Ezek után kifejti, hogy a reformáció terjedésével kapcsolatban nagyon fontos szerepe volt a török terjeszkedésre adott melanchthoni-apokaliptikus válasznak, mely különösen a végvári katonaság körében volt népszerű. A magyarországi reformációra vonatkozó három elterjedt teória, a ferences-elmélet, mezőváros-elmélet és hódoltság-elmélet Őze szerint együtt, egymást kiegészítve érvényes. A fejezet lezárásaként a szerző a „szent had” képet vizsgálja a különböző katolikus és protestáns hadiprédikációkban. A „szent had” kép igazából minden felekezet szerzőinél megjelenik, s nagyjából hasonló képekkel jutnak hasonló fontos következtetésre, hogy a had Istené, s jónak kell lennie a hadnak, hogy Isten továbbra is velük maradjon. A műfajban feltűnik a zsidó-magyar sors hasonlósága is, azaz a választott népnek a képzete.

Őze a déli végvár vonal reformátorainak alapján mutatja ki, hogy legtöbbjüknek szülőhelye is a határvidék, tehát személyes örökségük a török felett aratott diadal vagy az elszenvedett vereség élménye, éppúgy mint a háborús helyzetből fakadó nyomorúság. A reformátori tanítást követők döntése így inkább személyes jellegű, a döntés háttérben viszont közös tapasztalat és hagyomány áll, és a döntés általában tükrözi a délvidéki lakosság lelki igényeit. A második nagy fejezet ezért Szegedi Kis István reformátor (Skaricza Máté által írt) életrajzát elemzi, s életének főbb állomásait értelmezi. Szegedi állomáshelyei Cegléd kivételével mind a délföldi vársoron helyezkedtek el. A végvárakban és környékükön bizonytalanság volt az úr, a katonák számára beszűkült a tér, egyre növekedett az újabb területek elvesztésével fenyegető apokaliptikus félelem. Ebben a helyzetben fordultak a várkapitányok a reformáció felé.

Őze a felekezeti képződést és a tanítványi kör kialakulását kívánja Szegedi Kis életrajzában kimutatni, ezek alapján szeretne ugyanis a reformáció hazai terjedésére vonatkozó következtetéseket levonni. A református irányzat hazai elterjedésével kapcsolatban az a kérdés fogalmazódott meg már régen, hogy miért csak a tisztán magyar lakta területeken terjedt el. Könyvében Őze a reformáció terjedésével kapcsolatos sok téves elképzelést cáfol meg, s olyan tényezőkre is rámutat, melyekkel eddig a tudomány nem volt hajlandó foglalkozni, vagy elsiklott felettük. A szerző először öt prédikátor életét hasonlítja össze, majd megfigyeléseit leszűkíti a fent nevezett, tevékenységére nézve legjelentősebb, forrásokkal legjobban dokumentált személyre, Szegedi Kis Istvánra. A tüzetesebben vizsgált területeket is Szigetvárra és Gyulára csökkenti – a két vá-

rat összekötő kapocs Kerecsényi László, aki e korban mindkét várnak kapitánya volt.

Szegedire vonatkozóan Őze feltételezi, hogy ő is a ferences rendből lépett ki, s megállapítja, hogy viszonylag későn, 1543/44-ben Wittenbergben tanult. Első szolgálati helye a csanádi várban volt, ahol az iskolában tanított, s vasárnaponként prédikált. Az innen való elüldözésével kapcsolatban a szerző azt gyanítja, hogy bár kezdetben a katonai vezetőség szimpatizált tanaival, később mintha – feltehetőleg Fráter György által kiadott – felsőbb utasításra vették volna ki őt. Második tartózkodási helye Gyula vára (1545), melynek reformációját régen tévesen Brandenburgi György nevéhez kötötték. Szegedi jól ismerte Gyulát, hisz maga is ott tanult, szolgálatában Patócsy Ferenc várkormányzó és annak felesége is pártfogolta, ám a városban jelen levő ferences rend is szívósan tartotta magát. Szegedi az ottani iskola oktatási tevékenységében is részt vett. Az év végén átvitték Ceglédre, ahol Melanchthont és Gratianus-féle egyházjogot tanított – ezek a tanok vonták kétségbe mind a török, mind a Habsburgok, de még Erdély legitimitását is. Hamarosan Makón szolgált, majd Temesváron töltött el néhány évet (1549–1551), s ezek az évek hatottak rá leginkább. Onnan 1551-ben egy vallási incidens következtében a protestánsokat kiűzték, melynek oka pusztán a város védelmének megszervezésével is magyarázható. A reformátor innen Mezőtúrra menekült.

A szerző ezután Szegedi további szolgálati helyeit, Békést és a Dunántúlt ismerteti, ahol a baranyai protestáns egyház szuperintendense lett – ezzel párhuzamosan a vár és a határvidék lakosságának ellentétes érzéseit tárgyalja, majd Szegedinek Kerecsényi László gyulai kapitánnyal való viszonyát, illetve kétéves török fogságát elemzi.

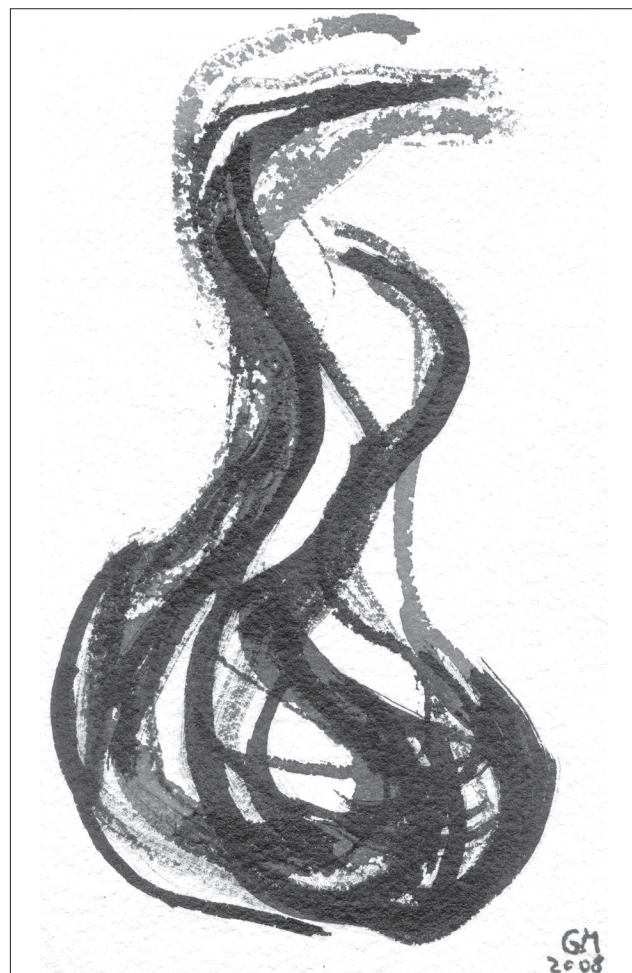
Szegedi Kis István életrajza kapcsán a szerző a hódoltsági protestánsok iszlámképéről értekezik, ahol főként azt vizsgálja, hogy Melanchthonnak milyen magyarországi informátorai és információi voltak. Melanchthon mint Luther jobb keze kiterjedt levelezést folytatott a magyarokkal, ennek köszönhetően tudott a törökök vallási toleranciájáról is. Ez a tolerancia nem közömbösségből fakadt, hanem aktív politika volt, hiszen sokkal több érvényesülési előnnyel kecsegtetett az iszlám.

Őze szerint a török viselkedésében is törés figyelhető meg. Az 1550-es évek elejéig azt hitték, hogy a protestantizmus az irányukba való közeledést jelenti, úgyhogy ezt támogatták, míg ezután, felismerve tévedésüket, megváltoztatták álláspontjukat. A magyar politikai vezetőréteg is elkezdett félni, nehogy a török alatti országrész lakossága áttérjen az iszlámra, egyesek attól tartottak, hogy Bosznia mintájára Magyarországon is nagyfokú iszlámosodás lesz. Az ilyen irányú missziós ténykedés ki is mutatható a törököknél – azt az istenítélet-gondolatot próbálták kiaknázni, ami a magyaroknál is megvolt: azt támogatja Isten, aki győzött. Ez a várakozás azonban a reformáció nyújtotta ideológiai háttér miatt nem igazolódott be. A protestánsok szemében a török apokaliptikus fenevad, az Antikrisztus népe maradt.

A továbbiakban Őze arra a kérdésre igyekezett válaszolni, hogy miért érte minden államhatalom felől zaklatás Szegedit. A legnagyobb magyar reformátorként számon tartott prédikátor idővel a helvét irányzat felé hajlott, ám apokaliptikája nem változott, mert arra a wittenbergi iskola elképzelései gyakoroltak döntő hatást. Hogy miért volt fogékony a délvidéki katonaság Szegedi tanaira? Mert azt hirdette, hogy aki hisz, az üdvözülni, bármilyen förtelmes életet élt is. A katonák Isten eszközei, ennek következtében lelkiismeretük megnyugodhatott, elkövetett bűneik másodlagossá váltak. Ezenfelül az iskolai oktatásba bekerült a területvédelmi gondolkodásmód, mely Magyarországon pontosan megfelelt az adott helyzetnek. Temesvár után Szegedi három nagy „helvét” teológus (Wolfgang Musculus, Pietro Martire Vermigli és Kálvin) hatása alá került, mivel azok a bibliai helyeket (pl. Musculus a 74. és 79. zsoltárt) a török elleni aktuális háborúra vonatkoztatták. Ezek a nézetek sokkal jobban leírták a magyar viszonyokat, mint a melanchthoni gondolatok. Az eleinte lutheránus végvári katonaság időhöz, térhez és csoporthoz kötött apokalipti-

kus időszemléletét fokozatosan felváltja a predesztináció tanításában hirdetett lehetőség: személyes kapcsolódás Isten teremtéséhez, a történelemhez.

A délvidéki reformáció, főleg annak helvét irányzata Őze szerint az új védelmi-végvári rendszer „lelki-ideológiai struktúrájának leképeződése”. Az új teológia az átalakuló korszak számára alkalmazhatóbb (apokaliptikus, üdvtörténeti) idő- és térszemléletet hozott, a bűnbocsánat svájci felfogása kedvezett a zavaros idők túlélési gyakorlatának, s az eleve elrendelés tanítása erősítette a katonák küldetéstudatát, sorshitét. A hódoltsági reformációt Őze a határvilág strukturális törvényszerűségeiből, speciális lelki-szellemi igényeiből vezeti le, s Skaricza Máté szövegét felhasználva összefüggésbe igyekszik hozni a protestáns, elsősorban helvét teológiai rendszerekben rejlő válaszlehetőségeket a végváriak és a várak tágabb környékén háborús sokkban élő katonaparasztköréből érkező kihívásokkal. Sok pontatlan megfogalmazása és torzító általánosítása dacára (pl. nyakló nélkül dobálózik a „kálvinista” jelzővel) Őze ötletét izgalmasnak és figyelemre méltónak tartom. Mindenképpen meggyőzőbb magyarázatot nyújt a helvét irányzat hódoltsági terjedésére, az istentiszteleti rendek egyszerűsödésére, mint a régi irodalomban favorizált „a török a puritán templombelsőt szerette” vagy „a török elrabolta a kegyszereket” típusú indoklások.

Őze pongyolaságaiba kapaszkodik bele kritikusa, Péntes Tiborc Szabolcs (ItK 111 [2007] 668–673), főleg időrendi okokból kétségbe vonva, hogy a kettős predestináció tanítása felszabadító erővel hathatott volna Szegedi Kis végvári prédikációiban. A Kálvin-szakértő Alister Mcgrathra hivatkozva a bíráló megjegyzi, hogy az eleve elrendelés tanítása Kálvinnál egyrészt viszonylag későn jelentkezett, másrészt amúgy sem játszott rendszerében központi szerepet. Kálvinra nézve ez biztosan igaz, de nem is Kálvin vagy Béza viszonylag kései, legkorábban az 1564-es nagyenyedi zsinaton kimutatható magyarországi hatása érdekes ebben a kérdésben. Ha megvizsgáljuk a magyarországi helvét teológia első fennmaradt (igencsak eklektikus) rendszeres kifejtését, az 1562-es Eger-Debreceni Hitvallást vagy a Bézáról (*Confessio christianae fidei* 1560) kopipintott Tarcal-Tordai Hitvallást (1562/63), akkor konstatálnunk kell, hogy azokban igenis központi szerepet játszik a kettős predestináció tanítása, és ha megengedhető a szójáték, ezen a téren még Kálvinnál is kálvinistábbak!

Az egri katonák által Ferdinánd királynak 1562-ben benyújtott szöveg szellemi felmenői között nem is annyira a zürichiek vagy a genfiek után kell nyomoznunk, mert a kettős predestináció (ugyan Zwinglinél gyökerező, de Bullinger által mellőzött) tanítása sokkal inkább a strassburgi és a londoni (1548–1553) emigránsgyülekezetekhez kötődik. Melius Juhász Péter és Szegedi Kis István közvetlen forrása Béza említett hitvallása mellett leginkább a már említett Wolfgang Musculus, Pietro Martire Vermigli és Martin Bucer lehetett. Természetesen Szegedi Kis poszthumusz 1585-ben Bázelen megjelent dogmatikai műve, ahol forrásait is megnevezi, sok adalékkal szolgálhat e kérdés eldöntéséhez, csak éppen a kettős predestinációs tanítás megje-

lenésének pontos datálásához nem nyújthat közelebbi felvilágosítást. Közelebről nem határozható meg ugyanis, mikor olvasta, melyik állomáshelyén dolgozta bele rendszerébe Szegedi az általa idézett gondolkodókat. Talán egyszer még az is kiderülhet – Őze Sándor nagyobb dicsőségére –, hogy ez a gondolat a magyaroknak messze fontosabb volt, mint strassburgi és svájci mestereiknek.

Az utolsó nagy fejezetben, melynek címe *Apokaliptika és nemzeti mítoszok*, Őze végül a nemzettudat és a végítéletvárás kapcsolatát szemléli. Itt újra megemlíti a melanchthoni apokaliptika hatását, s arra a kérdésre keresi a választ, hogy egy apokaliptikus világnézet lehet-e egy nemzet politikai mozgatórugója hosszú időn keresztül. A végítéletvárással fűszerezett társadalmi életszemlélethez egy különleges esemény kell, ennek tartóssá válásához pedig egy kialakult hivatástudat szükséges. Végso soron a szerző arra a következtetésre jut, hogy nem alakulhatott ki ilyen nemzettudat, mert a végítéletvárás nem nyújtott tartós összetartozást. A kötet utolsó tanulmányában a mítoszok identitásképző elemét vizsgálva arra az eredményre jut, hogy a mítoszok nagyon fontos társadalmképző erők, mivel erősítik egy nemzet összetartozástudatát, összekötnek távoli korokat a jelenel, legitimációs erőként is fellépnek, s eltörlik a hierarchia szabta határokat. A török okozta sokkból csak nehezen épült fel az ország, s a végítéletvárásból főként a „bűneiért bünteti Isten az országot” gondolat erősödött fel. Ez az apokaliptikus szemlélet a 15 éves háborúban tört meg, ahol rájöttek arra, hogy a török legyőzhető. Végül a könyv néhány olyan mítikus alakot mutat be (Dobó Istvántól Petőfi Sándorig), akiknek a mai nemzeti identitásunk kialakításában nagy szerepük volt.

Őze Sándornak egy dolgot sikerült könyvében meggyőzően bizonyítani: a határvidékek és a transzcendens kérdéseknek, a beszűkült térnek és a kitágult időnek a szoros kapcsolatát, összefüggését. Adós maradt viszont ennek a viszonyoknak a pontos meghatározásával. Őze után már senki sem vetemedhet arra, hogy a magyarországi reformáció problematikáját a török-kérdéstől elvonatkoztatva tárgyalja, vagy hogy a magyar reformátusság bölcsőjét másutt keresse, mint a végvárakban, nyitott kérdés maradt azonban, hogy honnan vették üzenetük magvát ezek a végvári prédikátorok, kik voltak mestereik (amikor már nem Melanchthon szellemében prédikáltak), vagy hogy egyedül saját tapasztalataikból szűrték-e le a predestináció elvét középpontba állító teológiai rendszerüket, amint az a legkorábbi fennmaradt szövegekben előttünk áll. Pillanatnyilag meghatározhatatlan, hogyan vezetett el a hazai református „magyar vallás” útja a határtól a határtalanig.

Csepregi Zoltán

WEÖRES SÁNDOR

A benső végtelen

Várkonyi Nándornak

Égen madárhiány eped,
a nincs-világot sokszorozza.
Kitárul arcod utcahossza
a népes elmén átvezet

átszel minden játszóteret
végül jelekből kibogozva
röpíti láb alatt a pusztá
s a végtelenség rámered

vagy ő nyilall határtalanba
mi kéz nélkül zsong mint a lant
s a kéznek elveszett a lantja –

nincs pusztá itt, nincs fönt s alant,
hajlék se zár védett világot
de az sincs többé aki fázott.

A XXI. század színháza

Egy színházi pályázat szövegéből

Mostanában elég sok színházigazgatói „pályázatot” olvastam. Mondhatom: fölöttébb szórakoztatóak voltak. Kettőről biztosan tudom, hogy a szerzőjük külső segítség nélkül írta a művet, és azonos volt az aláíróval. Mindkettő magyar drámaíró: az egyik Schwajda György pályázata volt Kaposvárra, a másik Bereményi Gézáé Kecskemétre. Schwajdáé, csakúgy, mint a kecskeméti riválisaim többsége: olvasható a NET-en. Az írók nem adhattak mást, csak, mi lényegük – Madách óta ez néhányunknak szokása maradt.

Kecskeméten a színházi világnapon kinevezett új direktor-utódom ezzel az idézettel kezdte – saját könyvéből: „Megállt az előadás. Kitört a vastaps. Megszülettem én: Cseke Péter.”

Hogy tudhatnám ezt most felülmúlni? – „Nehéz szatírárt nem írni” – mondá Juvenalis. Azért megpróbálom.

25 éve vagyok színházrendező a pályán, hét évig voltam a Nemzetiben, tíz évig igazgattam a kecskeméti Katona József Színházat. És most, lám, tovább kellene mennem, úgy, hogy mindannyian, akik részt vettünk az elmúlt negyedszázad színházi harcaiban, azt érezhessük: igen, érdemes volt.

„porig alázott régi ideák / újjászülve harcolnak veled, / ha újra útra kelsz: tovább, tovább.” – mondattuk a társulatát elhagyó Elomire-ral, David Hirson moliériádájában.

Önéletrajzomként két évtizede mindig az általam rendezett előadásokat soroltam fel. Gondolván, hogy e sorozatnál pontosabban semmi nem mondhatja el: ki vagyok. A színházrendezés tulajdonképpen az egyetem és a főiskola óta strukturálta az Időt – a viszonyítási alap mindenkor egy-egy új bemutató volt. Míg e pályázati szöveget írom, Nagyváradon – Ady városában – Shakespeare-t rendezhetek éppen. Egy régóta vágyott korai művét: a Tévedések komédiáját, a tizenhatodik század legvégéről. [...]

Három fiam közül kettő még tanul. Nem tudhatom igazán, vajon ők lesznek-e egyszer is olyan büszkék rám, mint én mindig voltam édesapámra.

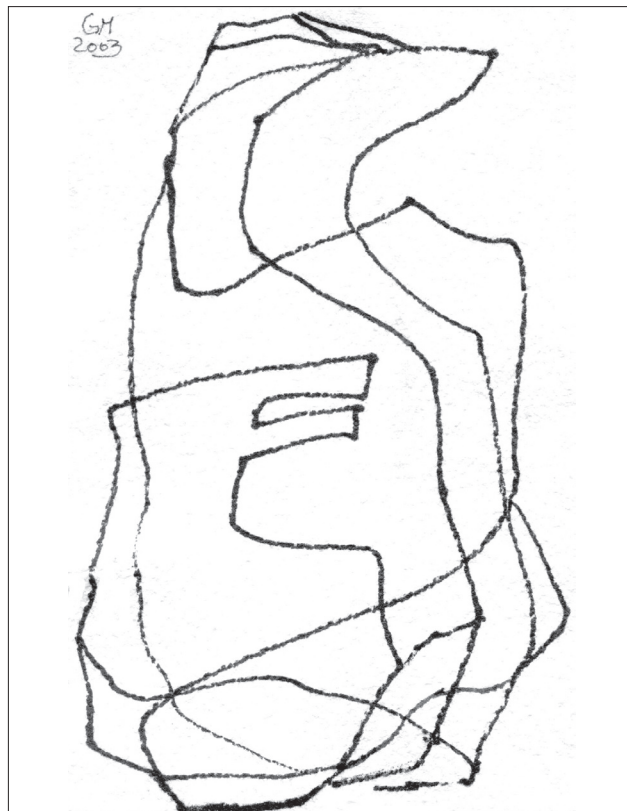
Apámék is hárman voltak testvérek, s míg nagyapám Pápán 25 éven át az ipariskolát igazgatta, apám pápai, dunántúli diákból vált utóbb a kétféle „e”-hang megkülönböztetésének harcosává. (Nyílt e és zárt ë – mint értelem-megkülönböztető nyelvi fonéma.) Tulajdonképpen mindent tőle örököltem, vagy éppen neki köszönhetek: az ellenállást, a magyar irodalmat és az idegen nyelveket.

Majd húsz évvel a rendszerváltásnak mondott félreértés-sorozat után, 2008-ban, látjuk, hol tart Magyarország. Az elmúlt két évtizedet is a hallgatás és az elhallgatás korábbi korszakai határozták meg. Ahogy a kiegyezés egyenesen vezetett Trianonon át vissza a Don-kanyarig, pedig onnan is megjöttünk már egyszer – ezer évvel korábban. „Csak hazudni kéne, mennyi minden jönne / Magyar eredménnyel, sikerrel özönbe. / Már elhallgatni is milyen érdem volna, / De vallani mindent: volt életem dolga.” – mondotta Ady, amikor *A SZERELEM EPOSZÁBÓL* címen „bevezetőt” írt. (Töredékes bevezetője egy soha meg nem írandó s meg nem írható hőskölteménynek.)

Mindannyiunknak elege van a hírhedt magyar nyavalygásból (der berühmte ungarische Jammer) – mégis sikerült ismét a legpesszimistább nemzet díját elnyernünk Európában.

Mit tehet ez ellen a Színház? Akar-e a szó minőség-értelmében, valóban „európai” lenni? Beállhat a mindent felejtető, gügyögő, pihentető, menyország-hazudó, bérabszolga-szórakoztató népvakítók tarka és népes kereskedelmi bővli-táborába, vagy: konok és felemelő örökségként az életigenlő antik görög, azaz: az európai Színház alaphagyományát követve – megríkathat és megneveztethet. Katarzist, azaz megtisztulást okozhat, mindenekelőtt a még mindenre nyitott ifjú szívekben: a – VÁLTOZTASD MEG ÉLETED! – nagyszerű felszólítását értelemyszerűen egészítheti ki a – LEGYÉL MINDENKOR BÁTOR, HA KELL, LEGYÉL AKÁR HŐS – valamint: – RÖHÖGD KI AZ OSTOBA, NYOMORÍTÓ HATALMAK MINDEN FORMÁJÁT! – biztatás. A Színház ezzel engedheti haza, és várhatja újra fiatal és örök-fiatal nézőit, akiknek szülei és nagyszülei többségükben – sajnós – elmulasztották lengyel testvéreink lázadását.

Spiró György, akivel több évtizedes vitáink vannak, legutóbb meghökkentően pontosan fogalmazta meg a lengyel és a magyar Színházak és Közönségeik között a különbséget: A magyar közönség alapvetően nem szereti a feszültséget. A lengyel meg szereti és elvárja. Meglehet: Igaz. Ezért válhattunk „utolsó csatlóssá”, ezért voltunk – ahogy Ady írta: „minden igának barma”. A feszültség nélküli „nekünk mindig ugyanez kell, mert éppen így jó nekünk – színház” a legjobb esetben is: színvonalas bulvár, kabaré, csiklandozó tréfa és kacagtató viccecske. Talán végre arra kellene használnunk a színpadot, a teátrumot, amire egykoron Katona József, kecskeméti főjegyző úr, vagy kétszáz esztendeje, a klasszikus görögök után – újra kitalálta volt. Amire az általunk kétszáz éve másolt német színház napjainkban is használja az állami színházépületeket. Az elégedetlenség színházával szórakoztatja Közönségét.

Mikor Kecskemétre érkeztem, tíz évvel ezelőtt – évadonként 7 bemutató, 180 előadás, 66 ezer néző volt éppen. Tíz évvel később: évadonként 13 bemutatóval (új, működő, harmadik játszó-helyszínnel) 309 előadással, 90 ezer nézőnk volt. [...]

Megmarad-e a magyarul beszélő Színház?

A 2007-es Pécsi Országos Színházi Találkozón egyik drámaírónk meghökkentő javaslattal állt elő: „Lengyen múzeum az összes nagyszínház!” – azaz zárjuk be őket, és helyettük számos kisebb, stúdiójellegű színházat hozunk létre. A felvetés elképesztő, és talán nem is kellene foglalkozni vele, ha a médiának nevezett irkáló nyomtatók, jó sok példányban, nem röpítették volna országossá az Ötleletet.

Többször megírtam: **IGAZI FELADAT A NAGY-SZÍNHÁZ MEGTÖLTÉSE NÉZŐVEL, BÁRHOL A VILÁGON.** Berlinben is így van. Hiába zárták be a Schiller-Theater-t (Besson egykori sikereinek helyszínét), Piscator Volksbühnéje változatlanul az egyik legvadabb progresszív Színházként működik ma is. Egy óriási, huszadik századi hodályban, immáron tizenhárom éve, Frank Castorf vezetésével. Ahogy Nyugat-Berlinben a Schaubühne is, ahol – a nálunk is játszott – von Mayenburg és Schimmelpfennig a kortárs házi-szerzők, miközben Friedrich Schillert Luk Perceval rendezte meg ugyanott. Az a Luk Perceval, aki a lengyelországi toruń-i „Kontakt” fesztiválon – egy nappal a mi Dantonunk előtt – volt látható, s nyerte meg a második díjat.

A Színház minősége nem helyszín-függő.

Értelmetlen álproblémának tartom a művész-vagy szórakoztató színház felosztást is.

Csak a történelmi értelemben politizáló színházat érdemes Színháznak nevezni. Tudták ezt Franco tábornokék is, amikor ötven évre bezárták a spanyol színházakat a polgárháború után. Tudta minden diktátor, és természetesnek tartotta minden Demokrácia.

A *LÁZADÁS SZÍNHÁZA* címen írott kitűnő esszéjében Brustein már a hetvenes évek elején pontosan megfogalmazta, miért tartozik ebbe a kategóriába a huszadik század teljes valamire való drámatermése. Impozáns elemzés Ibsenről, Csehovról, Brechtről és a többiekéről.

2007-es 'politikai' helyzetünk jóval gyakorlatibb.

A diplomázásunk idején monolitiként nyomasztó párttag-gárda helyét egyfajta dualizmus vette át. Akik igazán ráérnek, megpróbálják bal-jobb oldalra osztani a színházcsinálókat is. Tegyük hozzá: sok esetben joggal. A színházcsinálók reflexrendszere az úgynevezett „baloldal” felé húz, történelmi és gyakorlati okokból egyaránt. Ugyanakkor a „nemzet” fogalmát és kultúránk túlélésének alapproblémáját e társaság egy része korántsem tartja meghatározóan fontosnak. Hova álljon hát az a kis ellenálló-sereglet, azoknak a költőknek a követői, akiket minden dolgozatomban és színházi rendezésben visszatérően megidézek? Mi lesz azzal a magyarul beszélő Színházzal, mely kamasz-kora óta komolyan veszi Petőfi, Arany, Ady, József Attila, Babits, Weöres elveit és lázadó gyakorlatát? Kell-e jelentős állami szubvencióval támogatni az amerikanizált giccs-színházak importját, a magyar klasszikus és kortárs drámák bemutatói helyett? Szükség van-e a kereskedelmi varieté-vállalat cukormázos malacodásának honosítására, vagy az európai színházi fesztivál-élvonal legyen a vágott mérce?

Amikor Krakkóban, a Menyegzőhöz gyerekszeplőt válogattunk, a nyolcéves kislányok fele angol-amerikai diszkó-slágert énekelt, mikor tetszőleges lengyel népdalt kértem tőlük. Ehhez képest kellenek nekünk Vörösmartyval, Katonával és Kodálllyal együtt harcolnunk az utolsó (had)állásainkért.

Az általam vezetett Színház Kecskeméten, talán egyedülként az országban, nemegyszer **évadonként HÉT alkalommal mutatott be magyar színdarabokat.** Tasnádi, Pozsgai, Hubay és mások színdarabjai, esetenként ősbemutatóként is, mindig komoly érdeklődést váltottak ki. A magyar szerzők darabja is lehet közönségsiker: – Tasnádi István Balkáni Kobrája 62 előadással például rekordszériát futott.

Vannak ismét borúlátó prognózisok, miszerint 200 év múlva születik meg az utolsó magyar. Meggyőződésem, hogy az államilag szubvencionált

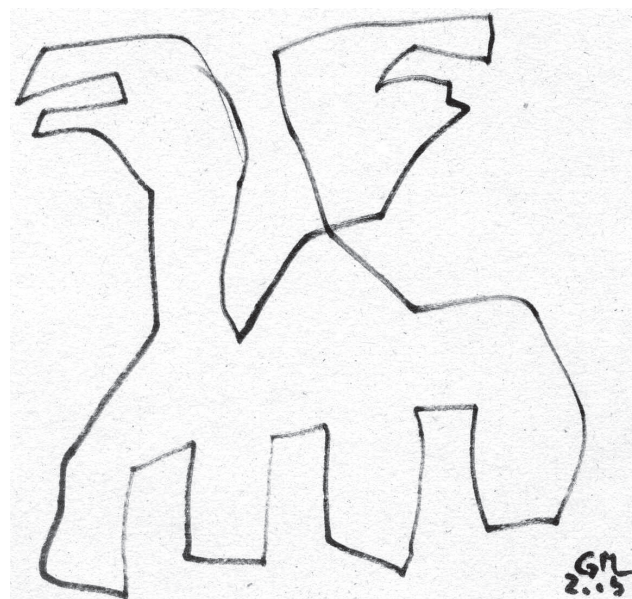
színház elsődleges feladata nyelvi kultúránk védelme, mikor a globál-bérfogyasztó-nyáj párszavas kommunikációja minden eluralkodik. Népszerű filmszínészek és bonvivánok Magyarországot egyre inkább a szerepekkel és ruhatárral vándorló sztárszínészek hakniparadicsomává kívánják tenni. Aggasztó jel, hogy országszerte elszánt szubrettek, kabaréhősök (és olykor családtagjaik) is rendezgetnek mostanában – az egykori értelmiségi dramaturgusokból kiemelkedett professzionális, diplomás színházrendezők helyett.

Kell-e Magyarországon értelmiségi színház? A válasz – a gimnáziumok felől nézve – mindenképpen: IGEN. A totális szellemi leépülés felé vezető sztrádán az egyén manipulálásának legfontosabb eszköze a kommersz mulattatás. A XXI. század magyar színházának a közös szellemi felemelkedést kell szolgálnia. [...]

A köz ízlése

A rendezők nélküli színház mindenkor létezni fog. Világszerte létezik. Egyrészt lelkes amatőrök, másrészt kevés lehetőséghez jutó, olykor valódi színészek, mindenkor helyzetet fognak keresni a közönséggel való találkozásokra – a szubvencionált nagyszínházak oldalában is. Csakhogy: az ilyen színház soha nem fogja betölteni azt az európai küldetést, amit a huszadik század eleje óta helyenként – a hetvenes évek óta pedig minden valamirevaló színházi kultúrával rendelkező országban – a Színház betölt.

Az ALKOTÁS nevű híres varsói kulturális folyóirat 2007. szeptemberi számában ír rólunk Elzbieta Baniewicz, az egyik legrettegettebb lengyel kritikusnő, a toruń-i fesztiválszereplés kapcsán, miután az Ügynök halálát elemzi, a berlini Schaubühnéről, melyet az ottani igazgató: Luk Perceval rendezett, – „...Hasonlóképp, Georg Büchnertől a Danton halála

is, mely tele van romantikus tirádákkal és hangzatos szavakkal, a szöveg végső megőrzésén keresztül aktuális kifejező erővel bírt. Magyarok hozták, a kecskeméti Katona József Színházból, és ismét megmutatták, milyen nagyszerű a színház abban az országban. Még egy kisvárosban is létrehozható egy sokszereplős, kitűnően játszó színészekből álló együttes, akik érzékeny dolgokat mondanak el, nem banális formában. Ragyogó scenográfia... stb.". Szerénytelenség lenne talán tovább idézni. (*Twórczość*, 2007/9. szám, p. 137.) Talán még a záró mondatát: „*A hús változik a vágóhídon, de a mézszárlás módja ugyanaz marad, amit van módunk megfigyelni nálunk is, és déli szomszédainknál is. Robespierre-ekben nincs hiány.*”

Senki nem lehet próféta saját hazájában? Sorszerűen követni kell ebben is névadó nagyjainkat? – A kérdés azóta némileg költőivé vált. Bár a kifejtés már akkor sejthető volt, amikor az Alföldön föltettem. Krzysztof Orzechowski, aki tíz éve igazgatja Krakkó Nemzeti Színházát, a Słowackit, – mikor Dantonunkat látván meghívott a Menyegzőre, s szóba került a Publikum – azt mondta: „Krakkó igen konzervatív város, ha valakit végre megszókkott, nem szívesen válik meg tőle.”

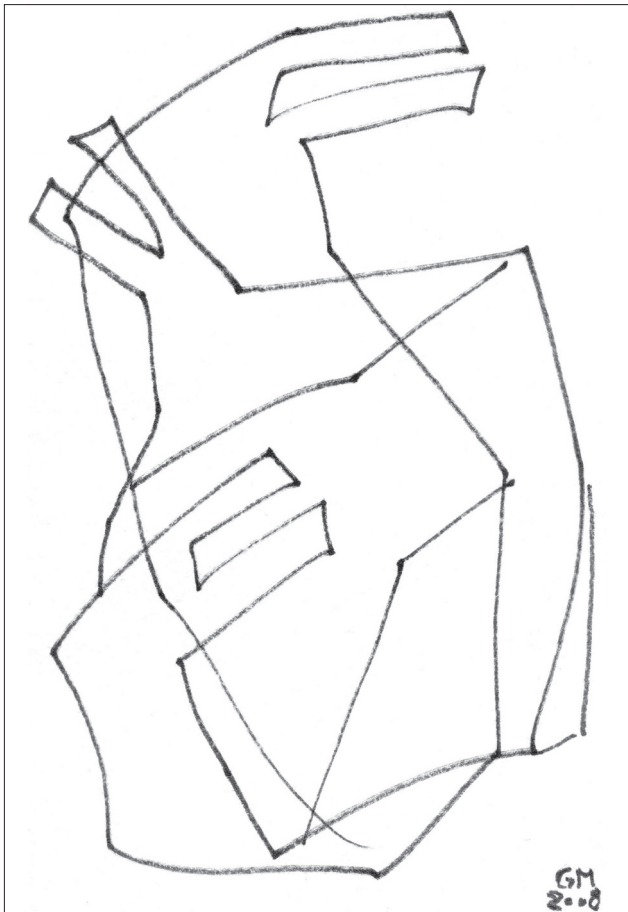
A döntés kecskeméti és székesfehérvári elmaradása érthetően felszabadította az összes eszkimó vadász-ösztönét a honi foka-terepen. Néhányukat még tán meg is noszogatták a sportos versenyszellem hívei. Újraolvastam az 1997-es és 2002-es pályázati szövegeimet. Büszke vagyok arra, hogy nem kell szégyellnem a sorokat, melyekkel kétszer elnyertem a színházigazgatás lehetőségét Magyarországon. Egykori ígéreteim és a tetteink egymást igazolták. [...]

Ezredfordulós nyitány

Egy kifejezetten gazdasági szakemberek számára készülő és alapvetően pénz-szemléletű honlapon az alábbi elemzést találtam, mely szintén egyértelművé teszi: **NINCS MÁS ESÉLYÜNK, MINT AZ ÁLTALÁNOS ISKOLÁKTÓL KEZDVE FÖLVENNI A KULTURÁLIS HARCOT A MEGMARADÁSUNKÉRT.** A Színház valójában a gimnáziumainkért folytatott harc élcsapata lehetne. Íme az írás: „Európát utolérni – marad nekünk a balkán? A növekedési, felzárkózási lehetőségek kapcsán egyre nagyobb figyelem vetül a kulturális paraméterekre. A friss kutatások szerint a vallott értékeink fontosak a felzárkózási esélyeket illetően, és ebben Magyarország nem áll jól.”

A kultúra a legfontosabb

A közgazdászok régóta keresik a választ arra, hogy egy-egy ország miért sikeres, illetve mások milyen eséllyel, mekkora szintig zárkozhatnak fel. Néhány évtizede elsősorban olyan tradicionális tényezők álltak a figyelem középpontjában, mint például a demográfiai változás, a tőkeképződés, a technológiai fejlődés, makrogazdasági környezet. A társadalomtudósok kifejezetten elutasították azt a nézetet, hogy a kulturális sajátosságok is szerepet játszanak a konvergencia sebességében és végpontjában. Többnyire az volt az érvelés alapja, hogy nincsen sikeresebb, „felsőrendű” kultúra, minden nemzet kialakítja azt a kultúrát, amelyik számára a legjobb. Az utóbbi időben azonban újra felelevenednek a hagyományok. A kutatók ugyanis úgy találták, hogy a régi gondolkodók véleménye a kultúra fontosságáról (például weber-i protestáns etika, vagy a schumpeteri vállalkozó szellem) helytálló szemlélet lehet. A Nobel-díjas Edmund Phelps például úgy gondolja, hogy az európai gazdaság lemaradása az amerikaitól alapvetően intézményi, kulturális tényezők következménye (E. S. Phelps: *Economic Culture and Economic Performance: What Light Is Shed on the Continent's Problem?*) Ennek megfelelően olyan tényezők kerültek az érdeklődés homlokterébe, mint az új gondolatok iránti nyitottság, és a készség azok felhasználására vagy a szociá-

lis partnerség. Ezeket a fogalmakat gyakran még megragadni, strukturálni is nehéz (mérni pedig különösen az). Phelps például egy nemzetközi kutatás alapján négy dimenzióban is bemutatja a kulturális tényezők lehetséges megközelítését. Az egyikben az egyéni motiváció olyan vetületeit vizsgálja, mint a direkt ösztönzés, az elkötelezettség, az identitás. A második dimenzió egyik végén a lojalitás, a kötelességtudás, az altruizmus, a másik végén a gyakorlatiasság, az opportunizmus, az egoizmus áll. A harmadik dimenzióban vizsgálódva a kulturális értékek az individualizmustól, pluralizmustól, toleranciától a szolidaritásig, alkalmazkodásig terjednek. A negyedik megközelítési módban a kezdeményező- és vállalkozókészség, valamint a passzivitás, tradíció szerepelnek. Bár talán első pillantásra nem egyértelmű, hogy ezek a mutatók milyen összefüggésben állnak a gazdasági fejlettséggel és fejlődéssel, a kutatások mégis egyre határozottabban mutatják, hogy igenis van kapcsolat. Így például az olyan mutatók alakulását, mint a termelékenységnövekedés, gazdasági aktivitás, foglalkoztatottság legalább olyan jól magyarázzák a kulturális változók, mint a tradicionális tényezők. Sőt, több esetben sokkal jobban, illetve a kétféle csoport kombinálásával is számos kulturális változó marad szignifikáns. (Az új ötletek iránti nyitottság, a versenyző helyzet elfogadása, a munka iránti személyes érdeklődés gyakorlatilag minden modellszerkezetnél erős magyarázó erővel rendelkezett.)

A balkáni Magyarország

Magyarországra ilyen kiterjedt kutatások nem készültek, de nemzetközi összevetésre így is van mód. A World Values Survey (melyre Phelps is hivatkozik) sok ország kulturális sajátosságainak leírására tesz kísérletet. A próbálkozás egyedisége többek között abban rejlik, hogy a kulturális tényezőket két nagy csoportra bontja, nagyjából a közösségi és az egyéni kulturális értékekre. A közösségi szempontok között a vallást, a nemzeti érzések hangsúlyosságát, a tekintélyelv és az engedelmség erősését, valamint a családi tradíciókat vizsgálják a kutatók. A tapasztalatok szerint a világi-rationális értékek erősödése a választás lehetőségét és a szabadság növekedését jelenti. Az egyéni értékek kapcsán a kutatás a polgári és politikai szabadságot, a közösségi döntésekben (választások) való részvétel támogatását és gyakorlását, a non-konform magatartással szembeni türelmet, az önrendelkezés szabadságát, és a más emberekkel szembeni bizalom kifejeződését vizsgálja. **A tapasztalatok szerint a önkifejezési értékek erősödése a választás lehetőségét és a szabadság növekedését jelenti.** [...]

Most éppen ennyit tehettem színházi Jövönkért,
– üdvözlöm az Olvasót:

Bodolay Géza

Kecskeméten, Nagyváradon és Székesfehérváron,
2008. április 2–28.

REMÉNYIK SÁNDOR

Játék a határon

Pictura-föld és Poézis között
Egy határákó meredt.
Te arra jöttél s azt kérdezted tőlem:
Lehet-e odébb tolni a követ
Pictura-földről Poézis felé?

Aztán én járultam színed elé
És kérve-kértelek:
Testvér – engedd egy kicsit odébb tolni
Pictura felé a határákóvet.
Pictura földje nevezetes ország.

Csak játszottunk az odaplántált jellel.
És néha azt hittük, hogy határt sértünk.
S egyszer csak úgy éreztük: nincs határ –
Mert végtelenbe értünk.

Időkapu

Azt hiszem, ha az ember nagyapa lesz, átlép valamiféle határt. S már nem csak hiszem, hogy Maya, a héthónapos unokám szeret.

Kapcsolatunk első három hónapja abból állt, hogy mélykocsiban levittem a Szent István parkba, ő gyorsan elaludt, én meg, miközben tologattam, dzsesszt hallgattam MP3-as lejátszómon. A következő három hónapban már nem akart elaludni csak úgy, ezért berozsdásodott költői tehetségemet alkalmilag felrázva különböző rigmusokkal szórakoztattam. „Nem ér rá a papa, mama, / de megjött a Feri tata, / vele megy a Baba Maya papakocsi-papakocsikázni”. Egyetlen publikált gyerekversem – „Almabokor, sós-kafa, / fűben fut az éjszaka, / reggelre lesz világos, / mikor mindenki álmos, / miért nem akkor fektetsz le, / nem sírnék egy cseppet se.” – kifejezetten untatta, de ha mélyen dörmögve jó sokáig ismételttem, hogy Baba Maya alszik, mindig el is aludt.

Félévesen olyan kocsit kapott, amelyben majd ülhet, de így fekvé is kilát belőle. Ezzel rosszkedvünk tavaszának egy ugyancsak mozgalmas délutánján sétáltunk először. Volt eső, szél és meleg napsütés a másfél óra alatt. És Mayát még minden érdekelte. A virágárusnál a virágok. A zöldségesnél, amelynek járdát fedő ponyvája alá a jó negyedórás zápor elől behúzódtunk, a gyümölcsök. Én meg gügyögés nélkül szépen elmagyaráztam neki, mi micsoda. Amikor feltámadt a szél, morogni kezdett, visszamorogtam, erre hangosan nevetett, én is, hülyéskedtünk, fintorogtunk egymásra, a zöldséges hölgy is rajtunk mulatott bent a boltban. Aztán a parkban a kishídról még hosszan néztük a csobogót. Amikor Maya fölé hajoltam, megfogta a két ujjam, kicsit felemelkedett, és hosszan a szemembe nézett. Na, ezt a nézést nem fogom soha elfelejteni. Leírni sem tudom igazán, pedig egyértelmű volt: te ősz, szakállas, vén majom, hozzám tartozol. Aztán már alig kellett „a varázsigt” mormolnom, nyomban elaludt. Én meg áhítatosan tologattam, kerülve minden zajforrást.

Eszembe jutott, hogy a sok butácska vagy kifejezetten ostoba fantasztikus filmben látott csillogó-villogó szerkezet hitvány utánpótlás az „időkapu-nak”. A valódi időkapu számomra Maya írisze. Ezen keresztül ő majd olyan világot fog látni, amelyet én megalapozott futurologiai kételyeimmel elképzelni sem tudok. Emlékszem, mennyi képtelenséget jósltak össze „komoly” tudósok is a 2000-re a hetvenes, nyolcvanas években. A jóslatok rendre nem váltak be. Ami eddig az új évezredben, a világban, de különösen Magyarországon megvalósult, nem ad okot derűs bizakodásra. Remény csak annyi, hogy az ember mindig a jelen tendenciáit vetíti előre a jövőbe, felerősítve azokat, a történelem viszont úgy halad, mint az eltévedt részeg: különböző szabály-

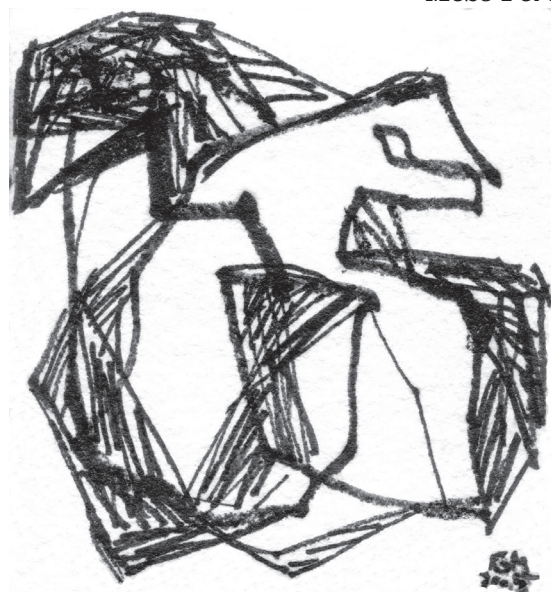
tan utakat, spirálokat leírva, mindig másképpen érkezik vissza ugyanazokhoz az alapvető létproblémákhoz, amelyeket már a Genézis elmondott.

Az írisz-időkapu másik működése pedig: ha Maya majd behunyja a szemét, akkor is láthat, ha én nem leszek. Már-már azt gondoltam: ez az üdvösségem.

Ekkor szólított meg az egyik padról egy szimpatikus pár szintén őszes, szolidan sörözgető férfitagja: „Első unoka, ugye?” – „Az!”

Lebuktam.

Mező Ferenc

Rainer Maria Rilke

A labda

Fordította Kosztolányi Dezső

Te Gömbölyű, mely két kéz melegét tovább adod, röpülve, untalan, mint a sajátod; az suhant beléd, mi illanó s a tárgyba súlytalan,

még nem dolog, de már elég dolog, hogy innen, a formákba öltözött földből a testbe át nem párolog: te röpülés és leesés között

még tétovázó, ami, hogyha száll, mint hogyha vinné ernyedetlenül, föl, a dobást – s ha hullik és ha áll,

a játszóknak helyet mutat felül s egyszerre ő lesz a csoport urává, mely átalakul új táncfigurává,

majd várva, vágyva olthatatlanul, a röpte hirtelen elül s magas kezek mély csészéjébe hull.

Deák János

1883–1961

Dr. Deák János 125 éve, 1883. január 11-én született Sajógömörön, a mai Szlovákia területén fekvő falucskában, szegényparaszti család gyermekeként. Rozsnyóra járt középiskolába, majd Eperjesen, később ösztöndíjasként Halléban és Baselben végezte teológiai tanulmányait, az utóbbi helyen szerezte meg a doktorátust.

Eperjesen segédlelkészként és az ottani teológiai akadémián először rendkívüli, majd 1916-tól rendes tanárként szolgált mint az ószövetségi teológia professzora. 1919-ben a teológiai akadémiával és családjával együtt Budapestre menekült, itt 1923-ig a tanári munka mellett a diákokon igazgatójaként tevékenykedett. Ettől az évtől a teológiai akadémia a Pécsi Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Soproni Evangélikus Hittudományi Karaként működött tovább, Deák János az ószövetségi tudományok rendes tanára, majd az átmeneti és az újonnan megépült teológusotthon igazgatója és három tanévben az intézmény dékánja is volt. 1948-ig, kényszerű nyugdíjazásáig tanított és tudományos munkát végzett, legjelentősebb művei *Ótestamentumi írásmagyarázat és Izrael története és az ótestamentumi bibliai teológia újabb irodalma és problémái* címmel jelentek meg.

A teológusotthonban végzett szigorú, de szeretetteljes nevelési munkájához tartozott a gyülekezeti missziói utak megszervezése a teológusok számára. 1927-ben ebből a missziói alap gondolatból táplálkozva kezdte meg az általa megálmodott evangélikus konfe-

renciaközpont, üdülő és öregotthon céljait szolgáló és más intézményi formában ma is létező „Kapernaum” építését a szívének nagyon kedves Gyenesdiáson.

A magyar- finn kapcsolatok, ezen belül az egyházak és a teológiai akadémiák közötti – diákcseréket is felölelő – kapcsolatok egyik fő megalapozója és szervezője volt a 30-as, 40-es években. Kiválóan megtanult finnül. Közben folyamatosan járta a magyar templomokat, volt tanítványait látogatva, gyakran prédikált is ilyenkor. Arra is jutott ideje, hogy elnöke legyen az alkoholizmus ellen küzdő Kékkereszt Egyletnek.

1948-tól kezdve részt vett a magyar protestáns egyházak bibliafordító szakosztályának munkájában, ami élete utolsó éveiben – gyenesdiási nyaralóját körülvevő kedvenc gyümölcsösének gondozása mellett – szívügye és fő tevékenysége volt.

És ő volt az én aranyos nagyapám, aki először vitt el a soproni evangélikus templomba, aki a pénztár nélküli Alsógyenes megállóhelyről Keszthelyre vonaton beutazva – ha nem jött a kalauz a 3 km-es távon – visszafelé két jegyet vett a keszthelyi állomás pénztáránál, és aki mellett kisgyerekkoromban a gyenesdiási nyaralóban megismerhettem az ország evangélikus papságának java részét. Egymás kezébe adták a kilincset, hogy találkozhassanak volt professzorukkal – hiszen az általam is megélt szigorúsággal párosuló mély hit, a könnyedén és egyszerűen átadott, lebilincselő tudás, valamint az áradó szeretet hatása nem engedte, hogy elfelejtsék.

Emléke a családban 1961-ben bekövetkezett halála óta mindmáig élénken él. Szeretném, ha születésének 125. évfordulóján az egyházban is újra megelevenednék, és megmaradna.

Deák János

Kis kopasz ember...

A fennmaradt fényképek közül az egyiket összehúzott szemmel figyelő nyúlánk fiatalember, kezében félig rágott alma. Előtte jellegzetes tanári pózban, felemelt mutatóujjal nagy bajszú, alacsony, kopasz férfi. A vadszőlővel befutott házfal tövében lehullott alma, körte. Deák János Benczúr Lászlónak magyaráz. Tanár a tanítványnak, idősebb kollega a fiatalabbnak.

2008 tavaszán a 94 esztendő Benczúr László a tanárra és a lelkipásztorra emlékezett, és vele együtt mindazokra, akiknek életével az övék azokban az esztendőkből, a két háború között összefonódott.

Laci bácsi, fölismered magadat? Te vagy a magas férfi, balra pedig Deák János.

Igen, kicsit kopasz. Úgy is nevezték finnül: *pieni kalju mies*, kis kopasz ember. Valószínűleg a teológusotthon kertjében készült a kép, amelynek ő volt a kitalálója, gazdája, büszkélkedett is vele. Minden tájékoztatóban az szerepelt: „Sopron város legszebb kertje”. Tényleg nagyon szép kert volt, benne egy kis tó meg labdapálya, sok-sok bokor. Kora tavasszal, amikor már érett a cseresznye, mindig vettünk egy csomó cseresznyét, és ráakasztottuk a nyírfákra. Deák eperjesi, pontosabban gömöri volt, paraszti származású, jó gyakorlati érzéssel megáldott emberként értett is a kerthez. Gyenesdiási villáját, ahonnan annak idején sok gyümölcsöt hoztak a soproni teológusotthonba, *Eperjesnek* nevezte. Később ebből hozta létre Kapernaumot, amelyet nagyszerűen megszervezett. Amikor teológus voltam, ennek még nem volt akkora szerepe, de később, a háború után komolyan kiépült, és igen nagy jelentősége lett mint konferenciázóhelynek.

Mikor jártál a teológiára?

1933-ban érettségiztem a II. kerületi Királyi Egyetemi Katolikus Reálgimnáziumban. Ferenc Józsefnek is nevezték, mert volt egy nagyon előkelő, bentlakó intézete, amely Ferenc Jóskáról volt elnevezve. Utána kerültem Sopronba, és '37-ben avattak lelkésszé. Az első évben görögből kellett érettségizni, és vizsgázni kellett héberből is. Az utóbbit Deák János tanította, a görögöt pedig Németh Sámuel, a gimnázium az igazgatója, aki nagyszerű pedagógus, nagyszerű didakta volt.

Én a teológiai évek alatt 1936 januárjától fél évet – életem döntő szakaszát – Kolozsváron töltöttem. Ennek az volt előzménye, hogy 1935-ben Járosi Andor – Reményik Sándor papja – Magyarországon járván a teológián és az otthonban is tartott áhítatot. Amikor elutazott, és kikísértük őt az állomásra, megkérdeztem tőle, nem lenne-e lehetőségünk, hogy fél évet a kolozsvári református teológián tanuljunk cserediákként, máig ott folyik ugyanis az evangélikus teológusok képzése is. Ő lelkesedett a

gondolatért, így került aztán Opfermann Ernő Sopronba, mi pedig Koren Emillel Kolozsvárra.

Járosi Andor annak idején Deák János tanítványa volt Eperjesen egy-két évig, amíg egyáltalán lehetett, mert aztán a csehek és szlovákok bevonulása után neki is menekülnie kellett. Kolozsváron folytatta tanulmányait, Ravasz Lászlót és Makkai Sándort hallgatta, és ott lett később segédlelkész. Akkor a kolozsvári evangélikus egyház még a szász országos egyházhoz, tehát a hermannstadti, nagyszabeni püspökséghez tartozott. Afféle vegyes magyarnémet gyülekezet volt, többségében magyarokkal, sok magas értelmiségi taggal. Kendeh-Kirchknopf Gusztáv lelkész mellett a felügyelő Reményik Sándor építész-mérnök édesapja volt. Kendeh-Kirchknopf mindent elkövetett, hogy Kolozsvárt kiszakítsa a szász püspök felügyelete alól, de ez nemigen akart sikerülni neki. Jó szónok, kedélyes, de nagyon indulatos ember volt. Amikor megérkezett a szász evangélikus egyház államilag is megerősített határozata, hogy Kolozsvár továbbra is a szász egyház részének tekintik, a gyülekezeti közgyűlésen, ahol ezt a hírt bejelentették, ő az oltár előtt megmutatta a levelet, összetépte, leköpte, összetaposta. Gyakran ellenőrizte a román politikai rendőrség is, a Siguranța, velük sem teketóriázott sokat, többnyire kirúgta őket – mígnem aztán őt rúgták ki.

Amikor fél esztendő múltán visszatértem Kolozsvárról, nyár végén Járosi Andor írt nekem egy

levelet, amelyben arra biztatott, hogy mindazt, amit Kolozsvárt kaptam, próbáljam átadni Sopronban, és szép okosan, nem erőltetve a dolgokat, igyekezzem csillapítani a Deák János és az ifjúság közötti feszültséget.

Mi volt az oka ennek a feszültségnek?

Mi teológusok meglehetősen kritikus szemmel néztük őt: nem tartottuk igazán eredeti tudósnak, és pedagógiai módszerei is erősen poroszok voltak. Nagy rendet, fegyelmet tartott ugyan, de nem tudott közel kerülni az emberekhez, legalábbis az ilyen fiatal emberekhez, amilyenek mi voltunk. Egy alkalommal például bejött a szobába, és kérte, nyissam ki a szekrényemet. Arra volt kíváncsi, rend van-e benne. Én meg nem voltam hajlandó kinyitni, mondtam, még az édesapám se csinált ilyesmit. „De édes fiam, Lacikám...” – mert ilyen kedvesen beszélt. Én azonban nem engedtem neki. Végül aztán megnyugodott, elbeszélgettünk, majd átment Révész Pistához. Hát, ő is impulzív ember volt, úgyhogy jól összeeszkedtek. Mikor kicsit később beementem hozzájuk, egymás mellett ültek az ágyon, és mind a ketten sírtak.

Mégis azt mondom, Deák kiváló lelkipásztor volt. Negyedéves koromban nagyon elbizonytalanodtam, alkalmas vagyok-e a lelkészi szolgálatra. Egy alkalommal az irodájában beszélgettem vele. Bizonyos időközönként ugyanis áhítatot kellett tartanunk a otthon ebédlőjében, és ennek meg a bevezető imádságnak a szövegét előzetesen meg kellett mutatnunk neki, ez adott alkalmat a beszélgetésre. Elmondtam, mennyire félek magamat lelkészé szenteltetni, a teológia viszont érdekel, ott szeretnék maradni Sopronban könyvtárosnak. Erről ő határozottan lebeszélt. Gondoljam meg – mondta –, megadta a Jóisten nekem, hogy Kolozsvárt Járosi Andort, Tavaszai Sándort, Imre Lajost hallgathattam, jó barátságba kerültem Reményik Sándorral, Koós Károllyal, szinte az egész erdélyi irodalmat megismerhettem. És gondoljak a szüleimre, akik számítanak rám. Olyan melegen, kedvesen csinálta az egészséget, hogy sikerült a félelmeimet eloszlatnia. Ezért mondom: talán rossz pedagógus, de jó lelkipásztor volt. Később egyébként, még az én időmben, sikerült kibékíteni vele az ifjúságot, s barátságosabb légkört teremteni az otthonban.

1937-et követően, a teológia elvégzése után többé már nem találkoztál Deák Jánossal? Megszakadt a kapcsolatotok?

Nem egészen. Mikor az ösztöndíjat tervezgettem, Járosi Andor Deák Jánossal fogott össze, hogy ne Erlangenbe menjek, hanem Baselba. Én ugyanis az ottani teológián akartam tanulni, hiszen az volt a lutheranizmus fellegvára. Járosi viszont óvott ettől, mondván, kicsit bebarnultak, különben is: ma a mértékadó teológus Barth Károly, őt kell megismerni. Úgyhogy ők ketten beszéltek rá és tették

lehetővé, hogy Baselbe menjek. Deák János szintén ott tanult ösztöndíjasként Bernhard Duhm ószövetségi professzornál, akire sokat hivatkozott is előadásaiban, sok szál fűzte Baselhez, ő szerzett számomra ösztöndíjat genfi kapcsolatai révén. Svájcba már '39 őszen kimehettem volna, de a háború kitörése miatt csak '40 januárjában utaztam. Furcsa idő volt ez. A németek egyre jobban közelítettek Franciaországhoz, attól lehetett tartani, hogy Baselen keresztül törnek a franciákra. Tavasszal már a városon át lőtték egymást az ellenséges csapatok. Felvásárolták az összes hátizsákot, és sokan elutaztak a városból. Mi meg az előadásokat hallgattuk, Barthot, sőt Thurneisent is. Meg az ágyúdörgést. Mikor a németek bevonultak Párizsba, francia anyanyelvű kollégáim nem voltak hajlandók megszólalni németül. A többiek meg háborogtak: a német nekünk is idegen nyelv, mire mennétek, ha mi meg schwyztzertütschül beszélnének?

Kapcsolatban maradtál Deák Jánossal?

Baselben leveleztem vele. Ő Járosival együtt szerette volna, hogy én legyek az utódja az Ószövetség tanításában. Azt ajánlotta, vegyem elő a zsoltárokat, és azokkal foglalkozzam. El is kezdtem preparálni őket, de nincs jó nyelvérzékem, így arra jutottam, mégsem tölthetem minden időmet ezzel ahelyett, hogy Barthot hallgatnám. Úgyhogy abba hagytam az egészséget. Az mindenesetre hatott rám, hogy Baselben egész más szempontból közelítettek az Ószövetséghez, mint mi itthon. Deák utóda aztán Pálffy Miklós lett, akinek kiváló nyelvteljesége már elsőéves korában kiderült. Mindketten részt vettek a háború után indult bibliafordításban. Én meg Svájcból hazatérve a Faszorba kerültem, a zsidó betérők hitoktatását végeztem. Akkor jöttem rá, mit jelent, ha az Ótestamentum alapján kell emberekkel beszélgetnem. Az Ószövetségnek ez a sajátos, újfajta megértése nagy élményt jelentett számomra.

DL

WEÖRES SÁNDOR

Grádicsok éneke

II.

Szem: magány.
Lenn út, fenn pára,
át hegy cipel.

Koponya: cella.
Kinn zárt,
benn végtelen.

Nyitott szem
ködbe húnyt.
Csukott szem
befelé tárt.

Test: határolt alak,
sas száll
maga fölé.

Fáklyátlan csillag
sötétben
kel sötétben,
a világosság királya.

Miért irigylem halálában is Fejtőt, a tizedik Mars-lakót?

Azért irigylem, mert bölcsebb volt sorsánál.
Több volt lehetséges életútjánál.

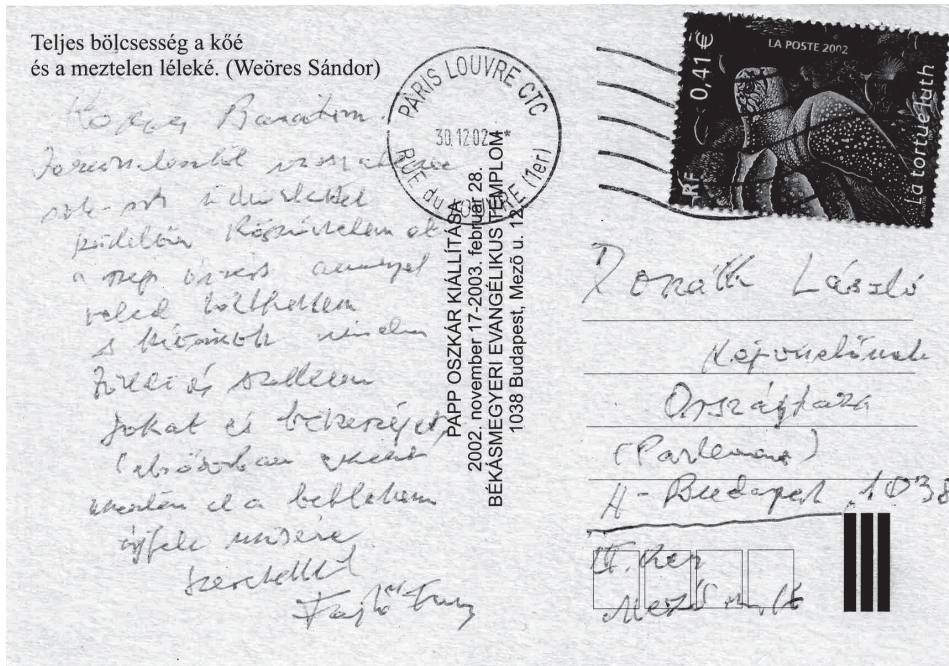
Akárhol beszélgettünk, Párizsban, abban a negyedben, amelyben Sárközi (Szárközi) készült polgármesterkedve a miniszterségre és államelnökségre, és ahol még Feri bátyám felesége, Rózsi kínált (régén volt) jó kávéval. Vagy Budán, a Keleti Károly utcában, ahol egy bájos, fiatal és jó humorú divattervező lány (vagy asszony) lakásának falai között ütötte fel rezidenciáját, és hamvas-illatos őszibarackot ettünk az erkélyen, háttal a falnak, tekintetünkkel a messze alattunk ringó, méregzöld hullámokban: a kertekben horgonyozva. Vagy az Akadémia várbeli, hűvös tekintélyű, kicsit rosszkedvű épületében. Vagy első erdélyi útja után (melyen nem vállalhattam, hogy ciceronéja leszek párizsi magyar tisztelője Jaguárjában megteendő körútján, mert mindennapi internetes rovatom a távollétemben aligha készülhetett volna el). És közös jó barátunknál, a történész és irodalmár Borsi-Kálmán Bélánál, volt párizsi magyar diplomatánál meg igen eredeti (német) költő és újságíró neje, Anatnál, pompás vacsorán. Anat is nagyon beleillett a helyzetbe, hiszen pajzán megfogalmazás szerint sok anyanyelve van, köztük a francia, az angol, a német, most már a magyar, valamilyen észak-afrikai stb., és olyan érdekes és dekoratív és polemikus, mintha Fejtő Ferenc rajzolta volna, álmában. És persze ott volt a különös, barátságos, nagy tudós, író, Bitó László, akit Fejtő talán még New Yorkból ismert, és akinek könyveit igen becsülte.

Mindig úgy éreztem, a történész és publicista Fejtő annyi életet él, szakadatlan párhuzamoságban, ahány nyelven ír, ahány műfajt birtokol, ahány nyelvben otthon van – és főleg: hogy fő műve az élete.

Érdekes: akik irigyelték, azok is szerették.

Akik pletykálták, legszívesebben cseréltek volna vele, miközben legendásították.

Sokkal több személyes ismerőse volt, mint a nagy könnyűzene-sztároknak, sokkal jobb arc- és névmemóriája 95. életéve fölött is, mint a dörzsölt nyomozóknak, és nemcsak másokra emlékezett élesen, pontosan, de önmagára is. A felgyújtott hajával a vonatból szerelmet valló József Attiláról ugyanazt a briliáns és szívszorító történetet mesélte el, mint

Kedves Barátom!

Jeruzsálemből visszatérve sok-sok üdvözlettel küldöm köszönetemet a szép óráért amelyet veled tölthettem s kívánok minden földi és szellemi jókat és békességet. Elsősorban ezért mentem el a betlehemi éjféli misére.

Szeretettel: Fejtő Ferenc

Donát László képviselőnek

Országgháza (Parlament)
H-Budapest III. ker.

Mező utca

[Pecseten: 30.12.02]

Faludy György, tudta, ki volt a lány, akinek ablaka alatt az a vonat elhaladt, de tudott sok minden egyebet is a világ nagy vonalairól és részleteiről.

Sose bizonyíthatnám be, de örökké az volt az érzésem, hogy mozgó mércéje volt az emberekhez és igazságokhoz, azazhogy mindenhez adekvát mérőeszköze, nemcsak úgy, ahogy az ember máshoz használja az úrmértéket, a kilót és a centit.

Az újságírói könnyedséget és gyorsaságot remekül és lámpaláz, drukk nélkül alkalmazta esszéisztikusan tudományos munkáiban, általában nagyvonalú, nagylelkű és megbocsátó volt önmagához is, másban sem szerette a görcsöket, sosem mentegetőzött, amiért jóban van Berlusconi-val is, mert talán őt is meg akarta írni valamikor, és cseppet sem sajnálta, hogy Olaszországban legalább olyan ismert és tekintélyes, mint Franciaországban.

Nagyon ritkán fognak el kvázi-misztikus gondolatok és hangulatok. Valahányszor magas kort elért, jeles személyiségekkel hozott össze jó sorsom – szerencsémre, nem is egyszer –, mindig arra gondoltam, erős pedagógiai érzéssel-tehetséggel megáldott, gondoskodó, tanító, laikus Úr az enyém: én még tanulhattam Franyó Zoltántól, aki harminc évvel idősebb volt Fejtőnél, Endre Károlytól, aki maga is negyed évszázaddal Fejtő előtt született – és folytathatnám. Fejtő azonban másként volt emlékező, másként volt távolságtartó, és másként volt relativista.

Én még nyolcvan sem vagyok, és azzal áltatom magam, hogy igyekeztem az alapértékekhez viszonyítottan következetes maradni. Ám ma már

tudom, ez merő önáltatás: csak akkor lehetnék ma ugyanaz (gondolatilag és érzelmeimben egyaránt), mint – teszem azt – hatvan évvel ezelőtt, ha idióta, ha tanulásra képtelen lennék. Ebben is Fejtőnek volt igaza, szinte sosem mentegetőzött, élte és írta a maga életét és művét.

Marton Kati izgalmas könyve olvastán a kilenc férfiúról, aki elindult Magyarországról és meghódította a világot – vagyis a kilenc „Mars-lakóról”, Szilárd Leótól Tellerig –, arra döböntem rá, hogy nyilvánvaló: Fejtő volt a tizedik. És mert a Kossuth Kiadónál megjelenő életműsorozatát nem sokan olvashatják végig, érdemes lenne élete történéseit, fölismeréseit, csalódásait és egész szellemi túlélő-csomagját valamilyen, az életregény és a leltárszintézis vegyített műfajában megírni. És ebben azt is, hogy – bár több nyelven írt, több országban élt, meg zsidó is volt valamelyest – magyarnak vallotta magát mindig, és hű maradt a magyar kultúrához.

Diurnus

WEÖRES SÁNDOR

Két csönd

A hegylejtői házat
körülkeríti erdő,
körülkeringi felhő.
Az ajtajában összeér
a külső csend s a belső.

Mátyás király egyházi építésze

2008-ban ünnepli Magyarország Hunyadi Mátyás királlyá választásának (1458) 550. évfordulóját. Ennek tiszteletére különböző nézőpont szerint többféle kiállítást is rendeztek, és 2008-at a reneszánsz évének nyilvánították, jóllehet 550 évvel ezelőtt az Itáliában kibontakozó reneszánsz művészetnek Magyarországon még nyoma sem volt. E logikai bukfenc magyarázataát feltehetőleg abban kell keresnünk, hogy a magyarországi reneszánsz véglegesen összeforrt Mátyás király személyével. Az a különös dolog történt ugyanis, hogy az új stílus meghonosítását nem a hazai művészek kezdeményezték, hanem a király humanista érdeklődése. Az itáliai humanisták művészettel foglalkozó értekezéseit – Mátyás könyvtárának kódexei, a corvinák tanúsítják ezt – az olaszul nem tudó, de latinul kiválóan beszélő király latinra fordíttatta. Később e humanista írók közül udvarában többen is megfordultak, hasonlóan az új stílust bevezető művészekhez, így Mátyás valóban szakértője lett a reneszánsz művészetnek. Így volt lehetséges, hogy az Itáliában sohasem járt király rezidenciáiban – különösen Budán és Visegrádon – a legnemesebb reneszánsz firenzei hajtásait virágoztatta ki, elsőként Európában.

A humanizmus és a reneszánsz sztereotip együtt említésének megvilágítására itt csak annyit jegyzünk meg, hogy a humanizmus a reneszánszot jóval megelőző szellemi mozgalom volt, amely az antik auktorok tanulmányozásával a középkor zárt ideológiájából akart kitörni. A művészek között

A visegrádi Madonna

Buda, királyi palota, vörösmárvány mennyezetrészlet

akkor talált partnerekre ebben, amikor az ókori íróknál műalkotások értékelésére, leírására és – az építészet vonatkozásában – szerkesztésére is rábukkantak. Gazdag főurak, fejedelmek megbízásából görögül és latinul tudó szakavatottak kutattak mindenféle antik íróknak az évszázados kolostorok könyvtáraiban megbúvó kéziratok vagy másolatai után. Így fedezték föl 1415-ben Vitruvius római építész Kr. e. 25 körül írt tíz könyvét az építészetéről. Vitruvius szakkönyve aztán aranybányája lett a reneszánsz teoretikusainak.

Azt tudjuk, hogy Mátyás megfelelő humanista nevelésben részesült Vitéz János nagyváradi püspök jóvoltából, aki később mint prímás esztergomi palotája kiépítésével méltó példát mutatott a királynak visegrádi nyaraló-palotája és budai rezidenciája kialakításához. Mátyás reneszánsz iránti fogékonyságát növelte a nápolyi király leányával, Beatrixszal kötött házassága, mert a családi köteléken kívül politikai kapcsolatait is szorosabbra fűzte Itáliával.

Mátyás király építészeti hagyatékának töredékei a legvilágosabban a budai várban és a visegrádi nyaraló-palotában rekonstruálhatók. Mindkettő gótikus előzmények folytatása reneszánsz stílusban. Budán a Zsigmond-kori ún. Friss-palotát főként csak az irodalomból ismerjük, de nem volt ez másképp 1945 előtt Mátyás reneszánsz palotájával sem. Csak a második világháború utáni feltárások hozták felszínre azt a számos vörösmárvány reneszánsz ablak-, ajtó-, kandallótöredéket, amelyek Mátyás korából származnak. Ezt nemcsak stílusuk, hanem gyakran a rajtuk levő címer is bizonyítja. E töredékek tekintélyes része kiegészítve a Budapesti Történelmi Múzeum állandó kiállításán is

megtekinthető. Köztük található az a két nagy méretű, kerubfejjel díszített márványfaragvány, amelyeknek kazettás beosztása a várkápolna mennyezetét borította. Bár oklevelek bizonyítéka szerint a kétszintes várkápolna a 14. században már állott – a felső a király és kísérete, az alsó a szolganép részére –, Mátyás csak a felső szintet alakította át reneszánsz ízlésének megfelelően, míg az alsó kápolna gótikus részleteit érintetlenül hagyta. Ez utóbbit a feltárás megtalálta és helyre is állította. A felső azonban elpusztult, csak a kerubfejes mennyezetfaragványok utalnak arra, hogy a király igyekezett a gótikus részleteket eltakarva reneszánsz palotájához idomítani a felső kápolnát. Mielőtt kialakítására a király különös gondot fordított. Itt őrizték ugyanis Alamizsnás Szent János ereklyéjét – bebalzsamozott tetemét –, amelyet Mátyás a török szultántól kapott ajándékba 1480 körül. (Alamizsnás Szent János a 6–7. század fordulóján alexandriai püspök volt, ereklyéi már a 13. században Nyugatra kerültek. Tisztelete Velencében még ma is felfedezhető.) Mátyás nagy becsben tartotta e nemes ajándékot, még prépostságot is rendelt mellé, Bonfini pedig lelkendezve ír a várkápolna gazdag berendezéséről. (Sajnos építészeti szempontból használhatatlan részletekkel. Az itt felhalmozott kincsek leltárát viszont ismerjük, mert a török veszály közeledtére az ereklyével együtt a kápolna kincseit is Pozsonyba menekítették.)

A budai várhegyen a polgárváros reprezentatív Nagyboldogasszony-temploma Mátyás királysága idején már állt. Hogy e 13. század második felében épült gótikus templomot ki, mikor és miért nevezte el a 19. században Mátyás-templomnak, rejtély. Arany János 1861-ben a Vojtina ars poétikájában már Mátyás templomának nevezi: „Míg fönt a Mátyás ódon temploma / Szürkén sötétlik, mult idők roma; / És hosszú rendje apró sűrű háznak / Fehérik sorba’, mint gyepen a vásznak; / Alant a zölden tiszta nagy folyam, / Mint egy smaragd tó bércek közt, olyan...”. Ez a népies elnevezés egyre nagyobb tért hódított, és sokan már nem is ismerik a templom valódi titulussát. Mátyás, bár nem volt kegyura, mint uralkodó és mecénás sokat tett a templomért, amely a polgárokkal való találkozások színhelye is volt. Leomlott vagy megromlott déli tornyát is ő építtette újjá 1470-ben, aminek bizonyítéka ezt az évszámot is feltüntető címere a tornyon. A templom énekkaráról is ő gondoskodott. Egekig magasztaló dicséretét a pápai legátus 1483. évi beszámolójában olvashatjuk, aki egyenesen Mátyás énekkaraként említi e templomi kórust. Ugyancsak a király mecénási tevékenységének bizonyítéka az egykori domonkos kolostor kerengőjének (ma a Hilton Szálló része) központjában fennmaradt címeres kút.

Mátyás rezidenciái évszázados építkezések eredményei voltak, amelyeken a király reneszánsz

ízlésének megfelelően csak módosított. Az azóta romossá vált épületegyüttesekben a feltárások a gótikus alapfalakon belül sok reneszánsz faragványtöredéket is felszínre hoztak. Ezt látjuk a diósgyőri várnál is, amelynek várkápolnája ugyancsak kétszintes volt. Ebben olyan kvalitásos – bár szándékosan megcsonkított – fehérmárvány reneszánsz Madonna-oltárt találtak, amelynek mestere is ismeretes Giovanni Dalmata személyében.

Mátyás visegrádi nyaraló-palotájának – feltárása napjainkban is folyik – esetében szerencsésebb volt a helyzet. A még Mátyás előtti korban kiépült gótikus épületegyüttes számos rekonstruálható reneszánsz részletet tartalmaz. Templom nagyságú várkápolnijának csak támpilléres gótikus alapfalai láthatók, de csaknem épségben ránk maradt kapuzatának felső részét díszítő vörösmárvány Madonna-domborműve.

Mátyás király nyilván még számos egyházi épületnek volt mecénása, de rezidenciáin kívül nem törekedett reneszánsz alkotásokra. Mátyás korában az egyházi építészetet az érett gótika jellemezte. Elődeitől a király dús tevékenységű építőműhelyt örökölt Budán, amely csakis gótikus stílusban dolgozott. Néhány vezető építőmesterét név szerint is ismerjük. Ezek nevük után ítélve magyarok voltak, stílusukat tekintve – a szakutatók szerint – esetleg sziléziai gótikus építőpályolyokból kerültek ide. A reneszánsz építészek és kőfaragók viszont mindig olaszok voltak. A két stílus között ugyanis nemcsak esztétikai felfogásban, hanem szerkezeti téren is

A diósgyőri Madonna felső és alsó része

Nyírbátor,
református
templom

óriási volt a különbség. A budai gótikus építőműhely tevékenysége Mátyás reneszánsz építkezésével háttérbe szorult, ezért ismerünk e korból név szerint több olasz művészt, mint magyart. A gótikus építőműhely azonban korántsem szűnt meg. Kassai István építómester Mátyás megbízásából a diósgyőri várban, majd 1460 és 1470 között a kassai Szent Erzsébet-templom befejező munkálatain dolgozott.

A másik gótikus stílusban dolgozó mester a Ferenc-rendi János testvér volt, aki a király rokonának, Báthori István erdélyi vajdának nyírbátori (ma református) templomát építette, és az ő nevéhez kötődik a visegrádi díszudvar gótikus kerengője is. Mátyás később Kolozsvárra küldte, hogy az általa alapított ferences templom (a mai Farkas utcai református templom) munkálatait vezesse.

A két stílus Mátyás király korában még párhuzamosan egymás mellett futott. Később a Jagellók még fenntartották a budai reneszánsz műhelyt, de a

Buda,
Nagyboldog-
asszony-templom

török közeledtére kisebb főúri centrumok alakultak ki, és az egyházi építészet értékes részleteként is felbukkant a reneszánsz, különösen pasztofóriumok (szentségházak, templomi fali fülkék) formájában. Még a török betörése előtt elkészült egyetlen centrális reneszánsz templomunk is: a Bakócz-kápolna Esztergomban.

Pamer Nóra

Mátyás címere a budai
Nagyboldogasszony-
templom tornyán

TÓTH ÁRPÁD

Jól van ez így

Hogy miért vagyok többször szomorú,
Mint víg, oh kedves, kár úgy számbavenni,
Jól van ez így,

Lásd, kell szomorú embernek is lenni.

Kell lenni szívnek, amelyben kihajt
S dússá érik az élet szenvedése, –
Vak, ferde mag,

Mely mégis, mégis, istenek vetése.

S lásd, van az úgy, hogy ez a bús vetés
Legsúlyosabb kalászatát akkor kapja,

– Furcsa titok, –

Ha jó időknél fénylőn süti napja.

Sokszor meg mintha mély, nyugodt öröm
Acélos fénye éppen őbelőle

Csillogna ki,

Ha ráhullt a könnyek meleg esője.

»Bánat«, – mondod, – de bánat és derű

Között a határ olyan egyszerű-e?

Hátha a bú

Ize kaptat a legbölcsebb derűre?

Hátha a végső Aratás után,
Mikor sarló alá hull lassu szára,

Belőle kél

Szent kenyér az istenek asztalára?

Pályázat

A Csillaghegyi Evangélikus Egyházközség pályázatot hirdet

az épülő békásmegyeri evangélikus idősothon intézményvezetői állására.

A pályázat benyújtásának határideje: 2008. augusztus 20.

Munkába állás: 2008. október 1.

Az otthon 2009. január 1-jétől fogadja a lakókat.

A követelmények és a pályázat teljes szövege megtalálható a

www.evangelikusbekas.hu honlapon.

További felvilágosítás:
Dr. Breuer Katalin gyülekezeti felügyelő,
06/20/979-4808.

E számunk megjelenését támogatta
a Nemzeti Kulturális Alap.

nka
Nemzeti Kulturális Alapprogram

BÉKÁSMEGYERI EVANGÉLIKUS SZERETHÁZ

Az öregotthont a Csillaghegyi Evangélikus Egyházközség építtette a Penúél Alapítvány közreműködésével a gyülekezeti központ mellett. A háromszintes, 64 apartmanos, 3.600 m²-es épületegyüttesbe 2009 januárjától lehet költözni.

A többségében 24 m² és néhány nagyobb apartmanokban a lakószoba mellett akadálymentes fürdőszoba és beépített, hűtőszekrényvel felszerelt teakonyha található. Az otthonban egy- és kétágyas elhelyezés is igényelhető.

Az otthon teljes ellátást nyújt

- naponta három főétkezés a közös étteremben, szükség esetén az apartmanban
- állandó és teljes körű egészségügyi ellátás saját orvosokkal, szakképzett nővérekkel
- gyógytorna, rehabilitáció, mentálhigiénés, pszichológiai, szakellátás, lelkeszi szolgálat
- teljes körű mosatás, takarítás
- társalgók, közösségi helyiségek, tornaterem

Árak

Lakóinktól egyösszegű, kezdő befizetést nem igénylünk
Havi díjaink: 110–180 ezer Ft között, elhelyezéstől függően.
Szükség esetén az eltartó vagy a hozzátartozó is szerződéses partner lehet.

Jelentkezés, felvétel

A felvételi ügyintézés előzetes időpont-egyeztetés után az egyházközség székhelyén (1038 Budapest, Mező u. 12.) történik.

Jelentkezését várja:

KOCZOR EDIT, a gyülekezet ügyintézője
Telefon: +36-1-243-1734, +36-06-20-536-0430
E-mail: evangelikusbekas@t-online.hu
Fax:: +36-1-243-1734

és

dr. BREUER KATALIN, a gyülekezet felügyelője
Mobil: +36-20-979-4808
Fax: +36-1-312-5918

Az internetről letölthető és kitöltött jelentkezési lapot (www.evangelikusbekas.hu) postán az egyházközség címére, faxon a +36-1-243-1734-es számra küldhetik. A jelentkezés hivatalossá csak a tényleges regisztráció után válik.

SZENTHÁROMSÁGI VASÁRNAPOK ISTENTISZTELETI REND

Békásmegyeren (Mező u. 12.):

Július 6., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Donáth László

Július 13., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Fülöp Attila

Július 20., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Donáth László

Július 27., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Donáth László

Augusztus 3., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Fülöp Attila

Augusztus 10., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Fülöp Attila

Augusztus 17., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Vári Krisztina

Augusztus 24., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Donáth László

Augusztus 31., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Gálos Ildikó

Szeptember 7., vasárnap

10.00 órákor tanévnyitó istentisztelet,

igét hirdet: Csepregi András

Szeptember 14., vasárnap

10.00 órákor, igét hirdet: Fülöp Attila

Szeptember 21., vasárnap, az összegyülekezés napja

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Donáth László

12.00 órákor közös ebéd

14.00 órákor Féner Tamás kiállítását Schweitzer József

és Donáth László nyitja meg, közreműködik

Fekete László főkántor

Szeptember 28., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Donáth László

Október 5., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Mártonffy Marcell

Október 12., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Donáth László

Október 19., vasárnap, az összegyülekezés napja

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Iványi Gábor

12.00 órákor közös ebéd

14.00 órákor IKON-filmnapok

16.00 órákor vecsernye, igét hirdet: Donáth László

Október 26., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Csepregi Zoltán

Október 31., péntek, reformáció ünnepe

18.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Béres Tamás

Az úrvacsorát a hónap 1. és 3. vasárnapján ünnepeljük.

Pilisvörösváron (református templom):

a hónap 2. és 4. vasárnapján 14.00 órákor

GYÜLEKEZETI KIRÁNDULÁS TERÉNYBEN

2006. SZEPTEMBER 12–14-ig,
péntek délutántól vasárnap délutánig

2008. ŐSZI-TÉLI ORGONAESTEK A reneszánsztól az érett barokkig

2008. október 5., 18 óra • Szikora Ilona orgonaestje
2008. november 2., 18 óra • Jakab Hedvig orgonaestje
2008. december 7., 18 óra • Pétery Dóra orgonaestje

2008. szeptember 21-én 14.00 órákor

Féner Tamás kiállítását

Schweitzer József és Donáth László nyitja meg

Közreműködik: Fekete László főkántor

BIBLIAÓRÁK

Jób könyve

Tanház Donáth László vezetésével

szeptember 10-én és 24-én, október 8-án és 22-én,
szerdán 17.00 órákor

Bibliodráma

„vagy vedd példának a piciny fűszálat: / miért nő a fű,
hogyha majd leszárad? / miért szárad le, hogyha
újra nő?”

Babits Mihály *Esti kérdésére* keresünk bibliodramatikus
válaszokat

„Volt ott egy sorvadtkézű ember“ (Mk 3,1)

Terényben szeptember 13-án de. 10 órától 13 óráig

„a mezőt is felperzselte...“ (Ám 7,4)

Békáson október 11-én du. 16 órától 19 óráig

„Felszáradt a víz a föld felszínén“ (1Móz 8,13)

Békáson november 8-án du. 16 órától 19 óráig

Vezeti: Donáthné Muntag Ildikó és bibliodramatikusai

Gyermekkatekézis

Donáthné Muntag Ildikó vezetésével

minden vasárnap 10.00 órákor

Szerzőink:

BALASSA PÉTER esztéta (1947-2003)

BODOLAY GÉZA színházrendező

BODOR PÁL (Diurnus) újságíró

BORBÉLY SZILÁRD irodalomtörténész, költő

CSÁNYI VILMOS etológus

CSÉFALVAY PÁL kanonok, plébános, az esztergo-
mi Keresztény Múzeum igazgatója

CSEPREGI ZOLTÁN segédlelkész

DEÁK JÁNOS gépészmérnök

DONÁTH LÁSZLÓ evangélikus lelkész

MEZŐ FERENC publicista, költő

NÉMETH ZOLTÁN evangélikus lelkész

PAMER NÓRA régész, építészettörténész

TAMÁS FERENC tanár, költő

E számunkban Gádor Magda grafikái láthatók.

HÉT HÁRS

A Csillaghegyi Evangélikus Egyházközség lapja
Felelős szerkesztő: Donáth László lelkész
Szerkesztők: Breuer Katalin felügyelő és Ittész Nóra

A gyülekezet lelkészi munkatársai:

Fülöp Attila segédlelkész,

Gálos Ildikó gyülekezeti munkatárs

Cím: 1038 Budapest, Mező u. 12.

Telefon/fax: 240-3771, mobil: 06-20-460-13-45

E-mail: hethars@gmail.com

Tördelés: Hartai Krisztina

Nyomtatás: Wesley Kiadó

Felelős vezető: Iványi Miklós

Adományokat az OTP 11703006 – 20058830
számlaszámra várunk.